

Правата на човека и дейността на българската полиция

София 2004 г.

Съдържание

Увод	4
1. Законова уредба на дейността на българската полиция	5
2. Методология на събиране на информацията от БХК за нарушаване на правата на граждани от полицейски служители	10
3. Нарушаване на човешките права в резултат от действия на служители на българската полиция	12
Незаконна употреба на физическа сила при арестуване и след арестуването	13
Дела на български граждани пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург	13
Типология на изтезанията и незаконната употреба на сила при арестуване и след арестуването	14
Побой без използване на помощни средства	15
Побой с използване на вещи и предмети	16
Квалифицирани случаи на изтезания и малтретиране на задържани лица	18
Динамика на употребата на физическа сила и помощни средства при арестуването и по време на задържането	20
Проблемът с достоверността на данните	21
Свърхупотреба на огнестрелно оръжие	22
Случаи на незаконно задържане	25
4. Безнаказаност	26
Вътрешни проверки по жалби на граждани срещу действия на полицейски служители	27
Производство пред Военна прокуратура	29
5. Материални условия на задържането	31
Помещения за задържане на пълнолетни	31
Помещения за задържане на непълнолетни	32
Хранене на задържани лица	33
Проблеми в заведенията за отрезвяване	33
6. Превенция	36
Достъп до адвокатска защита	36
Практика по спазване на правото на адвокатска защита	37
Практика по спазване на правото на уведомяване на близки и роднини	42
Практика по спазване на право то на медицински преглед	
7. Служители на МВР	46
Материални условия на труд	46
Мотивация на персонала	47
Обучение	47
8. Заключение и препоръки	49
Приложения	
Приложение 1	51
Въпросник за изследване на РПУ	

<i>Приложение 2</i>	54
Комитет за предотвратяване на изтезанията	
Извадки от 12 общ доклад – “Някои промени в стандартите на КПИ по отношение на полицейското задържане”	
<i>Приложение 3</i>	60
Становище на Национална Служба “Полиция” във връзка с публикацията, отразяваща резултатите от независимото наблюдение върху дейността на националната полиция, осъществено от Български хелзинкски комитет	

Увод

Настоящият доклад на Български хелзинкски комитет (БХК) цели да направи една цялостна оценка на дейността на българската полиция от гледна точка на спазването на правото на живот, на защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне, както и на правото на свобода на личността. Поводът е специалният проект “Независим мониторинг на дейността на българската полиция”, осъществен съвместно с Фондация “Отворено общество” със съдействието на Дирекцията на националната служба “Полиция”. Тази публикация обаче не се ограничава само до обобщение на наблюденията на БХК в рамките на този проект, а обобщава също така и наблюденията на организацията по проблема полиция и права на човека в продължение на повече от десет години. В изследователската си работа, от която настоящата публикация е резултат, БХК използва и средства от Европейската комисия по проекта “Предотвратяване на изтезанията в затворените институции на Централна и Източна Европа”.

Правата на човека следва да бъдат интегрална част в работата на българската полиция. Според чл. 60, т.3 от *Закона за Министерството на вътрешните работи* тя “защитава правата и свободите на гражданите и съдейства за упражняването им”. Въпреки това, нарушаването на правата на човека и по-специално изтезанията, нечовешкото и унижително отнасяне, винаги са били елемент от работата на българските органи на реда (включващи както полицията, така и другите силови структури) още от зараждането на българската държава в края на 19 век. Те понякога са ставали обект на обсъждане, както в случая със затварянето и изтезаването на Петко Каравелов в “Черната джамия” през 1887 г., или с разказа “Тъмен герой” на Иван Вазов. След това идват зверствата по време и след потушаването на Деветоюнското и на Септемврийското въстание и след терористичните актове през 1925 г., за които научаваме от много публикации, включително от романа “Хоро” на Антон Страшимиров. След 9 септември 1944 г. българската общественост научи за злоупотребите на полицейските органи по време на войната в борбата им срещу комунистите и другите “поддривни елементи”, а след 10 ноември 1989 г. – за издевателствата на комунистическата милиция. От последния период органите на реда наследиха и една атмосфера на безнаказаност. Те бяха под специална защита, а в официалната публичност по време на комунистическия период тяхната дейност, за разлика от дейността на много други организации, включително на самата комунистическа партия, никога не е била обект на значима критика.

Едно такова тежко наследство няма как да не се отрази върху работата на българската полиция и в условията на демократичните промени след 1989 г. Наред с процеса на приобщаване на България към прогресивните стандарти в защитата на правата на човека, ние станаме свидетели и на честите конфликти между тези стандарти и дейността на българските органи на реда в редица сфери на българското общество. Засилването на капацитета и влиянието на българското и на международното правозащитно движение предизвика многобройни критични оценки на тяхната работа. Увеличиха се критиките спрямо органите на МВР от страна на най-различни обществени кръгове. Зачестиха и съдебните дела срещу служители и органи на реда, водени от обикновени граждани. Европейският съд по правата на човека в Страсбург се произнесе с няколко решения, които разкриха тежки нарушения на човешките права от полицейски служители, както и тяхната безнаказаност.

Настоящата публикация се опира до голяма степен на тези оценки и на фактите, установени от местните и международните наблюдатели на правата на човека. Тя взема предвид преди всичко работата на БХК през последното десетилетие, значителна част от която бе посветена на наблюдението на дейността на българската полиция в светлината на международните стандарти за правата на човека. Тази работа бе обобщавана в годишните доклади на БХК за състоянието на човешките права, в няколко специализирани публикации и в публикации в медиите. БХК се опира и на делата, представени от юристи на организацията от името на жертви в местните и в международните органи за защита на правата на човека, както и на другите дела, решени или намиращи се в процес на решаване от тези органи.

Дейността на полицията за защита на правата на човека е многостранна. Независимо от това, че настоящата публикация прави опит за една сравнително цялостна оценка, в нея не са обхванати по подобаващ начин редица сфери от дейността на

полицията, в които тази дейност може да предизвика проблеми от гледна точка на спазването на човешките права. Става дума за сфери като събирането и обработването на лични данни, използването на специални разузнавателни средства, експулсирането на чужденци и контролирането на безопасността на движението.¹ Фокусът на настоящата публикация е по-скоро върху най-тежките нарушения на човешките права, свързани с правото на живот, изтезанията, нечовешкото и унижително отнасяне и с незаконното задържане.

1. Законова уредба на дейността на българската полиция

Мястото на полицията в системата на Министерството на вътрешните работи и нейната дейност е уредена в *Закона за министерството на вътрешните работи* (ЗМВР, Обн. ДВ, бр.122 от 19 декември 1997 г., последно изменение бр.144, 2003 г.) и в много други закони, подзаконовни нормативни актове и вътрешноведомствени инструкции. Национална служба "Полиция" е една от шестте национални служби в системата на Министерството на вътрешните работи (МВР). Освен нея, другите национални служби са: Национална служба "Сигурност", Национална служба "Борба с организираната престъпност", Национална служба "Пожарна и аварийна безопасност", Национална служба "Гранична полиция" и Национална служба "Жандармерия". Според чл. 59 ЗМВР Национална служба "Полиция" е "специализирана оперативно-издирвателна и охранителна служба на МВР за опазване на обществения ред, за предотвратяване, разкриване и участие в разследване на престъпленията".

ЗМВР определя и правомощията на полицията. Тези от тях, които са свързани непосредствено с правата на човека, включват:

- Издаване на разпореждания във връзка с дейността на полицията, които са задължителни за изпълнение, освен когато не налагат извършването на очевидно за лицето престъпление, но не и друго правонарушение (чл.62);
- Предупреждаване, устно или писмено, на лица, за които има достатъчно данни и се предполага, че ще извършат престъпления или нарушения на обществения ред (чл.63);
- Регистриране на лицата, срещу които е започнало наказателно преследване за извършено умишлено престъпление от общ характер по реда на специално издадена от министъра на вътрешните работи наредба (чл.66);
- Идентификация на лица чрез снемане на пръстови отпечатьци, фотографиране и изземване на образци от биологичен и друг произход за анализ в определени от закона случаи (чл.69);
- Задържане на лица в определени от ЗМВР и от други закони случаи (чл.70);
- Проверка на личните вещи на лица при установяване на самоличността, идентификация и задържане (чл.74), както и личен обиск в случай на задържане (чл.73);
- Използване на физическа сила и помощни средства при определени от закона случаи (чл.78);
- Използване на оръжие, включително огнестрелно, като крайна мярка в определени от закона случаи (чл.80).

ЗМВР, чл.70, ал.1 допуска задържане на лица от полицейските органи в няколко случая:

1. когато има данни, че са извършили престъпление;
2. които пречат на полицейските органи да изпълняват задълженията си;
3. когато показват тежки психически отклонения и с поведението си нарушават обществения ред или са опасни за себе си;
4. на малолетни, които са напуснали домовете си или институциите, в които са настанени;
5. за установяване на самоличността, когато това не е възможно да се осъществи на място;

¹ Оценки на дейността на българските органи на реда в тези сфери се съдържат в годишните доклади на БХК, достъпни на: www.bghelsinki.org.

6. на избягали от затворите или от други места, в които са законно задържани, както и по разпореждане на орган на съдебната власт;
7. на обявени за международно издирване лица във връзка с тяхната екстрадиция;
8. в други случаи, определени с други закони.

В случаите по т.1-5 полицейското задържане не може да продължи повече от 24 часа (чл. 71).

Текстът на чл. 70, ал.1, т.1 от закона е формулиран твърде общо и очевидно дава възможности за произвол. Това, впрочем, признават и българските съдилища при тълкуването му, но с юриспруденцията си не допринасят за неговото прецизиране. В едно водещо решение на Върховния административен съд се твърди: "Въпреки очевидно несъвършената редакция на чл. 70, ал. 1, т. 1 от ЗМВР, незаконосъобразно е тълкуването, че той може да бъде приложен единствено и само в момента на задържане на лицето при извършване на престъпление. Дали има или не извършено престъпление, по силата на конституционно закрепената презумпция за невинност до установяване на противното, може да отговори единствено влязлата в сила присъда на наказателния съд. Очевидно е, че не това е целта на чл. 70, ал. 1, т. 1 от ЗМВР, целящ да даде възможност на органите на МВР да попречат на едно лице да се отклони от наказателно преследване или да разкрият извършеното престъпление. Текстът на закона следва да се тълкува по-широко от даденото такова в обжалваното решение и следва да се свърже с правомощията на органите на националната полиция, посочени в раздел II на глава VII от ЗМВР за разкриване и предотвратяване на престъпленията. За налагането на принудителна административна мярка по реда на чл. 70, ал. 1, т. 1 от ЗМВР е достатъчно да има данни, създаващи основателни и разумни съмнения в органите на МВР, че лицето е извършител на престъпление".²

Юриспруденцията на българските съдилища по чл. 70 приема, че нарушаването на чл.70 от полицейски орган не води до наказателна отговорност за незаконно лишаване от свобода, освен ако заповедта за задържане не е изрично отменена. Противното, според Върховния съд, би било "абсолютно недопустимо и опасно за правната сигурност". Но полицейският орган би носил наказателна отговорност за незаконно лишаване от свобода, ако "поначало не е бил компетентен да постановява актове за принуда по чл. 70 ЗМВР или със свое последващо деяние (действие или бездействие) беше допринесъл задържането да продължи и след изтичане на 24-часовия срок по чл. 71, изр. 2 ЗМВР".³ В друг случай Върховният съд прие, че задържането по т.2 би било оправдано, само ако то е "постановено в момента на извършване на нарушението", а не впоследствие.⁴

Полицейските органи могат да използват физическа сила и помощни средства при:

1. противодействие или отказ да се изпълни законно разпореждане;
2. задържане на правонарушител, който не се подчинява или оказва съпротива на полицейски орган;
3. конвоиране на лице или при опит да избяга, да посегне на своя живот или на живота на други лица;
4. оказване съдействие на други държавни органи или длъжностни лица, на които противозаконно се пречи да изпълняват задълженията си;
5. нападения срещу граждани и полицейски органи;
6. освобождаване на заложници;
7. групови нарушения на обществения ред;
8. нападения на сгради, помещения, съоръжения и транспортни средства;
9. освобождаване на незаконно заети обекти, ако им е разпоредено от компетентен орган. (Чл.78, ал.1).

Помощните средства са: белезници, усмирителни ризи, каучукови, пластмасови, шурмови и електрошокови палки и прибори; химически вещества, утвърдени от министъра на здравеопазването; служебни животни - кучета, коне; халосни патрони, патрони с гумени, пластмасови и шокови куршуми; устройства за принудително спиране на превозни средства; устройства за отваряне на помещения, светлинни и звукови устройства с отвличащо

² Решение № 1812 от 27.02.2003 г. на ВАС по адм. д. № 10831/2002 г., V о.

³ Решение №29 от 28.01.2002 г. по н.д. № 671/2001, II н.о., ВКС.

⁴ Решение № 5557 от 24.08.2000 г. по адм. д. № 1986/2000 г., III отд. ВАС.

въздействие; водометни и въздухоструйни машини; бронирани машини и вертолетите (чл.78, ал.2).

Като крайна мярка, полицейските органи могат да използват и оръжие:

1. при въоръжено нападение или заплахата с огнестрелно оръжие;
2. при освобождаване на заложници и отвлечени лица;
3. при неизбежна отбрана;
4. след предупреждение при задържане на лице, извършващо или извършило престъпление от общ характер, ако то оказва съпротива или се опитва да избяга;
5. след предупреждение за предотвратяване бягство на лице, задържано по съответния ред за извършено престъпление от общ характер.

Законът задължава полицейските органи, в случай на използване на оръжие "по възможност да пазят живота на лицето, срещу което е насочено, и да не застрашават живота и здравето на други лица" (чл.80, ал.2).

За разлика от случая със задържането, юриспруденцията на административните съдилища по употребата на физическа сила, помощни средства и оръжие е много по-бедна. В едно решение на Върховния административен съд стрелбата със "стоп-патрон" е определена като използване на помощно средство, а не като употреба на оръжие⁵, независимо от това, че тези патрони могат да причинят смърт. Вярно е, че според чл.79, ал.3 на ЗМВР при използването на физическа сила и помощни средства полицейските органи са длъжни да "вземат всички мерки за опазване живота на лицата, срещу които са насочени". Но, от друга страна, възможностите за употреба на помощни средства са далеч по-широки от тези за употреба на сила. Така, по цитираното по-горе дело съдът възстановява на работа уволнен заради незаконна употреба на огнестрелно оръжие полицейски след като приема, че използването на "стоп-патрон" като помощно средство е законно.

БХК нееднократно е отбелязвал, че член 80 от ЗМВР противоречи на международните стандарти за употреба на огнестрелно оръжие, доколкото позволява употребата на смъртоносно оръжие при подозрение за извършване и на дребни престъпления, както и за предотвратяване на бягство след задържане за дребни престъпления. Принцип 9 от *Основните принципи на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи*, гласи: "Правоприлагащите органи няма да употребяват огнестрелно оръжие срещу хора, освен в случаи на самоотбрана или при защита на други лица от неминуема опасност от смърт или сериозно нараняване или с цел да предотвратят извършването на особено сериозно престъпление, водещо до голяма опасност за живота, с цел арест на лице, представляващо такава опасност, което се съпротивява на тяхната власт или с цел предотвратяване на негово бягство, при това само в случаи, когато по-малко крайните мерки са недостатъчни за постигане на тези цели. Във всеки случай умишлената употреба на огнестрелно оръжие със смъртен изход може да бъде позволена единствено когато е абсолютно неизбежна за защита на живот." Чл. 80 от ЗМВР очевидно не съответствува на този твърде висок критерий на Принципите на ООН и на международноправните норми, гарантиращи правото на живот и защита от нечовешко отношение. Това може да доведе и, както ще видим по-долу, реално доведе до свръхупотреба на огнестрелно оръжие от полицейските органи, в резултат на която хора загубиха живота си и която не бе санкционирана по никакъв начин. Прокуратурата и съдебните органи досега са прекратили десетки дела, свързани със смъртоносни прострелвания или осакатявания на хора от служители на реда приемайки, че оръжието е употребено законно. По едно подобно дело, това на *Начова и др. срещу България*, което бе обявено за допустимо от Европейския съд по правата на човека през февруари 2002 г., предстои произнасяне по същество. Съдът предстои да прецени тъкмо съответствието на българската законова уредба с разпоредбата на чл.2 от *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*, гарантираща правото на живот.

На 23 юли 2003 г. Министерството на вътрешните работи прие *Инструкция № I-167 за реда за действие на полицейските органи при задържането на лица в структурните звена на МВР, за оборудването на местата за настаняване на задържани лица и реда в тях* (Обн., ДВ, бр.71 от 12 август 2003 г., в сила от 12 септември 2003 г.). Като цяло, приемането на тази инструкция бе една положителна стъпка преди всичко с мерките, които тя налага за предотвратяване на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение по време на полицейското задържане. Инструкцията не съдържа подробна уредба за случаите на

⁵ Решение № 1110 от 24.02.2000 г. на ВАС по адм. д. № 5023/99 г., III о.

употреба на физическа сила и огнестрелно оръжие, препращайки просто към ЗМВР (чл.8). Тя обаче задължава полицейските служители, които са станали свидетели на неправомерна употреба на физическа сила, изтезание или нечовешко и унизително отнасяне спрямо задържано лице, да се намесят с цел да ги предотвратят, като незабавно уведомят за това своя началник (чл.10). Тя изисква срокът за задържане по ЗМВР да се зачита от “момента, в който на лицата бъде ограничено правото на свободно придвижване” (чл.12). С чл.18 се регламентират задълженията на органите, които задържат лица да ги запознават с техните права да ползват медицинска помощ, адвокатска защита, информиране на роднини или други близки лица за своето задържане, както и да обжалват пред съда законността на задържането. За целта задържаните лица попълват специални декларации, като един екземпляр се оставя у тях. В случай на извършване на медицински преглед по време на задържане, на задържаните лица се предоставя копие от медицинския документ (ако такъв изобщо се издава). Ако в резултат от медицинския преглед възникнат основания за съмнения за неправомерна употреба на физическа сила, помощни средства или оръжие, служителят, който придружава лицето по време на прегледа е длъжен да докладва за това на началника на структурното звено на МВР (чл.20, ал.9). Чл.19 от инструкцията компенсира недостатъка на ЗМВР като изисква причините за задържането да се съобщават на задържаните лица на разбираем за тях език.

Инструкция № I-167 установява норми за оборудване на местата за настаняване на задържани лица. В тях трябва да има нар или легло (чл.63, ал.2). За тъмната част от денонощието трябва да се осигури завивка (чл.63, ал.3). Помещенията за задържане трябва да се осигуряват с постоянна вентилация и достъп до естествена светлина (чл.73), а в помещенията за задържане на малолетни и непълнолетни трябва да има спално бельо, маса със столове, шкаф, сапун и кърпи. В помещенията за водене на разпит не бива да има “подозрителни предмети” – “дървени палки, дръжки от метли, бухалки, метални прътове, парчета от плътен електрически кабел, имитация на огнестрелни оръжия или ножове и други предмети, които могат да бъдат използвани с цел насилие или да създадат впечатление за заплахата спрямо задържаното лице” (чл.80, т.5).

Българското законодателство противоречи на международното право не само с някои от разпоредбите, които съдържа, но и с това, което липсва в него. Независимо от това, че България е страна по *Конвенцията на ООН против изтезанията* още от 1987 г., в българското наказателно законодателство все още няма състав, който да криминализира изтезанията така, както това се изисква от чл.4, т.1 на Конвенцията. Комитетът на ООН срещу изтезанията вече направи остра препоръка в това отношение през май 1999 г., когато разгледа поредния български доклад пред комитета. Независимо от това, България ще участва в поредното разглеждане на своя доклад, което ще се състои през 2004 г., отново без криминализация на изтезанията. Без подобна стъпка борбата с изтезанията е очевидно недостатъчно ефективна.

В българското наказателно законодателство липсва и универсална юрисдикция върху изтезанието като престъпление, отново в нарушение на изискването на чл.5 от Конвенцията. Подобна мярка би направила от изтезанието международно престъпление, подобно на пиратството, така както това е станало в други страни, ратифицирали този международен договор.

2. Методология на събиране на информацията от БХК за нарушаване на правата на граждани от полицейски служители

През последните десет години БХК съсредоточи немалко ресурси за изследване на проблемите с правата на човека в дейността на българските органи на реда. Информация за нарушения организацията получаваше от няколко източника, които включваха:

- жалби на български граждани и на чужденци, представени както в писмен вид, така и устно при техни посещения в офисите на БХК;

- интервюта със задържани и лишени от свобода по време на посещенията на изследователите на БХК в местата за задържане и лишаване от свобода;
- информация, предоставена от адвокати на лица, влизали във взаимоотношения с органите на МВР;
- информация от медиите;
- информация, получена от дела, водени от юристи на БХК;
- официална информация, получена от МВР, от органите на прокуратурата и следствието и от други;
- интервюта със служители на МВР или информация, предоставена от такива служители по друг начин (най-често в рамките на непровокирани устни беседи);
- интервюта или информация, получена от представители на различни институции (например, психиатрични болници, домове за социални грижи, училища за деца с противообществени прояви и др.)
- информация, получена от други местни и международни правителствени и неправителствени организации;
- информация, получена от официалните доклади на българското правителство до органи на ООН и Съвета на Европа;
- информация, получена от докладите за България на Европейския комитет против изтезанията;
- информация, получена от БХК по неофициален път от дипломатически представители в България.

Доколкото е възможно, информацията, получена от всички тези източници, се проверява допълнително. Тези допълнителни проверки се извършват от изследователи на БХК, от изследователи на други неправителствени организации или от хора, на които БХК е възлагал проверките.

През 2003 г. БХК и фондация "Отворено общество" осъществиха съвместно едногодишен проект, озаглавен "Независим мониторинг на дейността на българската полиция". За пръв път в България на базата на сключено споразумение между двете организации от една страна и Дирекция на национална служба "Полиция" (ДНСП) от друга, бе регламентиран перманентен достъп на изследователи до полицейските поделения и до документация, свързана със задържаните лица – книга за задържаните лица, заповеди за задържане, декларации за правата на лицата, протоколи за обиск и медицински документи. Според договорените условия за достъп, до десето число на всеки месец на ДНСП трябваше да се предоставя списък на структурните звена на полицията, които предстои да бъдат посетени от изследователи на БХК през следващия месец. Двете неправителствени организации поеха ангажимент да изпълняват дейността по проекта добросъвестно като съблюдават принципите на обективност, всеостранност и конфиденциалност. До края на декември 2003 г. бяха извършени посещения на 80 районни полицейски управления (РПУ), както и на няколко заведения за отрезвяване (ЗО) и етапно-конвойни поделения (ЕКП). Други два вида заведения – домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни (ДВНМН) и домовете за временно настаняване на пълнолетни лица (ДВНПЛ) не бяха включени в списъка на обектите за посещение поради това, че бяха посещавани в предходни години.⁶

Дейността по проекта започна с проучване на нормативната уредба, свързана с дейността на полицията и по-конкретно с основанията, реда и конкретните действия на полицейските органи при задържане на граждани. Едновременно с това бе разработен подробен въпросник за посещение на РПУ⁷, с помощта на който изследователите интервюираха полицейски служители по време на посещенията. Отделните въпроси засягаха основни аспекти на полицейското задържане:

- обща информация за посетеното заведение;
- завеждане на документация за задържаните лица;
- уведомяване на задържаните за техните права;
- извършване и документиране на обиск;
- използване на физическа сила, помощни средства и оръжие при задържане и след отвеждане в полицейското управление;

⁶ Статутът на тези заведения в момента е неясен. Въпреки изискването на чл. 84 от ЗМВР до момента няма издадена наредба за организацията, функциите и дейността на тези домове от министъра на вътрешните работи, съгласувано с главния прокурор.

⁷ Виж Приложение №1.

- състояние на помещенията за задържане;
- провеждане на разпити;
- водене на друга документация.

Към въпросника бяха включени и по-общи въпроси, свързани с обслужвания от съответното управление район и социалния профил на населението, както и с подчинените на управлението участъци и приемни. При всяко посещение се правеше опит и да се изследва възможността за практическото осигуряване на основни права по време на задържането – правото на адвокатска защита, извършването на медицински преглед и уведомяване за задържането на близки и роднини. Заедно с това, обект на изследване бяха съоръженията за имобилизация и материалните условия, при които се осъществява задържането – пространство, осветеност, проветрение, осигуреността на помещението за изолация с необходимия инвентар, възможностите за хранене и достъп до санитарен възел. В последната част на въпросника бяха включени въпроси, свързани с обучението на полицейските служители, включително по теми, свързани с правата на човека, в част от посетените управления се правеше преглед на жалби на граждани срещу полицейски служители и се анализираше практиката по налагане на наказания и поощрения на служителите. След всяко посещение изследователите изготвиха подробни доклади, на базата на които се извърши обобщение на събраните данни. Набирането на информация по този начин позволи да се видят сходствата и разликите в действията на полицейските служители при решаването на подобни проблеми.

В допълнение към основната дейност, проектът предвиждаше набиране на информация за полицейското задържане извън полицейски управления. За целта се извършиха посещения във всички затвори и се интервюираха тези от лишените от свобода, чието задържане и съответно полицейско производство е започнало през последните две години. Първият въпрос към лишените от свобода се отнасяше до осигуряването на защита от момента на задържането по искане на задържаното лице или по инициатива на полицейските служители. Следващите въпроси бяха свързани с начина, по който е било извършено задържането и с конкретните действия на полицейските служители. Отделно бяха задавани въпроси за случаите на употреба на физическа сила и помощни средства по време на задържането и по-късно след отвеждане на задържаното лице в сградата на полицията. Когато при анкетирането постъпваше информация за груби нарушения на правата на задържаните лица, фактът на отбелязване на задържането и останалата документация за конкретния случай можеше да бъде по-късно проверена от изследователите при посещения в тези РПУ, за които беше налична подобна информация. До голяма степен определянето на обектите, които трябваше да се посетят, се базираше на постъпилите по-рано данни за РПУ. След посещенията и проверките ставаше ясно доколко изнесените факти отговарят истината - дали задържането на жалбоподателя е документирано, има ли писмени следи за здравословното състояние на задържаното лице, дали служителите, които според жалбоподателя са нарушили правата му, са били на работа на посочената дата и т.н. Данните от 2003 г. бяха натрупани на базата на интервюиране на около 620 лишени от свобода във всички затвори и в няколко затворнически общежития в страната. В съответната част от публикацията ще бъде направен анализ на събраната информация от интервютата и съответно от насрещните проверки в РПУ, както и на динамиката на употреба на физическа сила и помощни средства спрямо задържаните лица.

Дейността по наблюдение на полицейските управления се осъществи с активното сътрудничество на компетентните власти по всички проблеми, които възникваха в резултат от наблюдението. След две от посещенията на РПУ, при установяване на голям брой жалби на граждани срещу полицейски служители и когато при прегледа на заповедите за задържане и декларациите за правата на задържаните лица изследователите констатираха проблеми, се наложи посещенията да бъдат повторени съвместно със служители от ДНСП.

Както бе предвидено от самото начало, при изпълнението на първата половина от дейностите по проекта бе изготвен отчет за междинните резултати от изпълнението му, който бе изпратен в ДНСП. На 22 януари 2004 г. БХК, в сътрудничество с ДНСП и фондация "Отворено общество", организира работна среща с широко представителство на отговорни служители от регионалните дирекции на МВР от много градове на България. На тази среща БХК представи предварителен вариант на настоящия доклад, който бе подробно обсъден. Част от бележките, които бяха направени по време на тази работна среща, бяха взети предвид при подготовката на окончателната редакция на доклада.

3. Нарушаване на човешките права в резултат от действия на служители на българската полиция

Нарушенията на човешките права в резултат от действия на служители на полицията в България са били често обект на изследвания и коментар от страна на местни и международни правителствени и неправителствени организации. Тези нарушения включват редица сфери на дейността на полицията, по-важните от които са:

- употребата на физическа сила и помощни средства при арестуване и след арестуването – при отвеждане в полицейските управления в хода на разпити и други действия;
- свръхупотреба на огнестрелно оръжие, в резултат на което хора загубват живота си или остават инвалиди;
- незаконно задържане в структурните звена на Министерството на вътрешните работи или извън тях;
- масови наказателни акции срещу групи хора със свръхупотреба на физическа сила и помощни средства.

Чрез различните методи за набиране на информация за срока на проекта БХК получи сигнали и оплаквания за нарушаване на човешките права на общо 214 лица през периода 2002-2003 г. в 70 града на страната от служители на 87 РПУ. Около 200 от случаите касаят един ограничен кръг нарушения на правата на човека от страна на полицейските служители – незаконна употреба на физическа сила или помощни средства, включващи понякога прилагане на специални уреди или техники за изтезание и недокументиране или невярно документиране на задържането (оформяне на заповеди за задържане и декларации).

3.1. Незаконна употреба на физическа сила при арестуване и след арестуването

Това е най-“класическият” и същевременно най-разпространен тип нарушения на правата на човека от служители на полицията. Разбира се, в определените от закона случаи полицията може да използва сила и помощни средства за задържане на лица. Но много малко от случаите, за които БХК получи информация, попадат в законовите хипотези. По-голямата част от тях са случаи на употреба на сила, помощни, а също така и други средства, които не са упоменати в закона, в условията на задържане, когато употребата на каквато и да било сила и принуда е строго забранена. БХК обръща внимание на проблема с незаконната принуда от много години и го изследва в многообразието на неговите качествени и количествени аспекти. От всички проблеми с правата на човека в дейността на полицията, този е засега единственият, по който Европейският съд по правата на човека в Страсбург се произнесе с осъдителни решения срещу България.

3.1.1. Дела на български граждани пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург

По повод незаконна употреба на физическа сила, помощни средства и оръжие от български полицаи България беше осъдена три пъти от Европейския съд по правата на човека в Страсбург с решения по делата на Асенов, Великова и Ангелова срещу България.

На 28 октомври 1998 г. Европейският съд по правата на човека се произнесе с решение по делото *Асенов и др. с/у България*, в което намери нарушение на редица разпоредби на *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*, включително на член 3, забраняващ изтезанията и другите форми на унижително отнасяне и наказание. Оплакването на жалбоподателя, непълнолетен ром от Шумен, включваше малтретиране от полицейски служители след задържане. Без да е в състояние да установи по безспорен начин бил ли е непълнолетният Асенов малтретиран от полицейски служители или не, съдът установи нарушение на член 3 поради неадекватността на разследването по неговата и тази на родителите му жалба.

По-малко от две години след това, на 18 май 2000 г., Европейският съд по правата на човека произнесе решение по делото на *Великова срещу България*. Делото беше заведено от ромката Аня Великова по повод убийството в един полицейски участък в Плевен на нейния съпруг, ромът Славчо Цончев на 25 септември 1994 г. За разлика от българските правораздавателни органи, които съзнателно не разследваха случая години наред, Европейският съд намери нарушение на чл. 2 от Европейската конвенция за правата на човека (право на живот) като призна, че съществуват достатъчно доказателства да се заключи, че смъртта на г-н Цончев е причинена по време на неговото задържане в полицията. Съдът намери редица недостатъци в разследването на случая, свързани с неадекватното медицинско освидетелстване на убития и със съзнателните пропуски на прокуратурата да събере доказателства за начина, по който е причинена неговата смърт. Той също така намери нарушение на чл. 13 от Европейската конвенция (липса на ефективно вътрешноправно средство) в липсата на адекватно разследване от българските власти. Решението на съда в Страсбург не послужи за повод наказателното дело да се възобнови в България. Убийците на г-н Цончев, както и тези длъжностни лица, които го прикриха, продължиха да служат в системата на наказателното правораздаване.

На 13 юни 2002 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург обяви своето решение по делото *Ангелова срещу България*. В него съдът намери нарушение на чл. 2 от Европейската конвенция за правата на човека след като установи, че синът на жалбоподателката, ромът Ангел Зъбчиков, е бил убит през януари 1996 г., след като е задържан в едно полицейско управление в Разград. С решението си съдът също така прие, че властите не са предоставили навреме медицинска помощ и не са изпълнили задължението си за провеждане на ефективно разследване на престъплението, в резултат на което полицаите-извършители не са подведени под наказателна отговорност. Заедно с чл. 2, съдът намери и нарушение на чл. 3 от Конвенцията поради това, че правителството не е дало приемливо обяснение за нараняванията по тялото на г-н Зъбчиков, на чл. 5 заради незаконното му задържане и на чл. 13 поради това, че държавата не е предоставила ефективни средства, годни да доведат до идентифицирането и наказването на отговорните за неговата смърт лица.

3.1.2. Типология на изтезанията и незаконната употреба на сила при арестуване и след арестуването

Информацията за видовете изтезания и друга незаконна употреба на сила беше събрана през 2003 г. главно от интервюта с лишени от свобода от изследователите на БХК по време на посещенията във всичките 13 затвора в страната, но също така и от други източници – писма, устни сигнали, получени в офиса на БХК лично от жертвите на насилие, съобщения в медиите и др. В някои случаи съобщенията бяха придружени с медицински и други документи.

Незаконната употреба на физическа сила е най-често съобщаваното средство за изтръгване на самопризнания от задържани лица, намиращи се в сградите на РПУ. Задържаните от служители на общо 65 районни полицейски управления (81% от посетените от изследователите на БХК управления) съобщават, че са били по някакъв начин бити или физически изтезавани. Но употребата на физическа сила не е единственото средство за изтръгване на показания или за наказване. Към нея трябва да се прибавят заплахите, както и други методи на изтезания, които не са свързани с употреба на физическа сила. Най-общо, тези практики могат да се групират в три основни типа:

- побой с “голи” ръце и крака, без използване на помощни предмети;
- побой с използване на вещи и предмети;
- квалифицирани случаи на изтезания и малтретиране.

Както ще се види по-долу, тази разграничения имат донякъде само абстрактно значение, тъй като в реалната практика трите типа принуда доста често са смесени и се samodопълват.

3.1.2.1. Побой без използване на помощни средства

Това е най-масовото незаконно средство за принуда. То включва побой с шамари, ритници и/или юмруци от служители в полицейски управления по време на разпит. В някои от случаите на задържаня се поставят белезници на ръцете, които се хващат зад гърба му и

тогава му се нанася побой обикновено от няколко служителя. От този тип е и побоят с ритници на паднал или съборен на земята задържан човек. В редки случаи задържаните не са били удряни по цялото тяло, а само по ръцете, краката или гърба. Тези побои обаче рядко се ограничават само до "голи" ръце и крака. В около 70 % от случаите на нанасяне на подобен вид побой, по данни на задържаните, полицаите впоследствие използват палки или други предмети. Побоят често се съчетава с обиди, заплахи и закани.

Примерите по-долу показват типични случаи на прилагане на физическа сила от този тип. Първият от тях е "чист", доколкото там полицаите не са използвали вещи и предмети. Във втория имаме побой, започнал с "голи" ръце и крака и продължил с тояга:⁸

Случаят на Тодор Пенчев от гр. Габрово:

На 7.03.2002 г. ексобщинският съветник Тодор Пенчев бил задържан в РПУ – Габрово, след като преди това избягал с микробуса си от горски стражар и от полицаи и, според версията на полицаите, "не изпълнил полицейско разпореждане да спре управлението от него микробус след подаден сигнал и предупредителен изстрел". Това очевидно вбесило полицаите и те решили да накажат г-н Пенчев в условията на задържане в РПУ. Там, според неговите думи, бил "смазан от бой в ареста и кой както идваше, ме инквизираще, все едно съм попаднал във фашистки концлагер" (в. "Сто вести" от 3.12.2002 г.). Според съдебно-медицинското удостоверение, издадено от д-р Янко Колев от Габрово, побоят му бил нанесен от трима униформени и един цивилен полицаи. Той бил "удрян от тях с юмруци по главата, гърдите, хълбоците, корема, ритан по глезените и подбедрениците". В ареста престоял три дни, неизвестно на какво законово основание, и бил подлаган на изтезания непрекъснато. Едва на третия ден, както той съобщава "започнаха да ме обливат с вода в банята, за да се заличат белезите от побоищата и инквизициите". Наказателното дело срещу полицаите приключи на 22.01.2004 година с издаване на присъди за глоба в полза на държавата в размер на 500 лв. и изплащане на обезщетение на пострадалия в размер на 700 лв от всеки от двамата участници в побоя. Наказателното производство срещу третия полицаи е прекратено на 10.09.2003 г. Междувременно обаче г-н Пенчев получи присъда за съпротива срещу орган на властта.

Случаят на Д. К. С. от Пловдив:

На 11.06.2003 г. БХК получи писмо от Д. К. С. от с. Б., който описва задържането си в 1 РПУ в гр. Пловдив. С. е задържан на 03.06.2003 г. около 10 часа сутринта от двама непознати, които му казали, че са полицейски служители, но не се легитимирали. Те му поискали личната карта и той им я дал. След това му наредили да се качи в техния автомобил и това се случило пред свидетели, негови познати и съпругата му. Наредено му било да чака в коридора на 1 РПУ на 4 етаж, след като бил закаран до там. След около 1,5 часа С. бил отведен в стаята на двамата служители, които му представили заповед за задържане. Там го заставили да подпише някакъв документ и започнали да му задават въпроси. Той обаче не могъл да отговори на тях. Тогава те започнали да го удрят с ръце по врата, да го ритат в ребрата, по гърба и в корема. След това влязъл униформен служител с тояга и започнал да го удря с нея. Побоят продължил около 1 час. После С. бил затворен в избения етаж на 1 РПУ. Чак около 18 часа, след като сержантът на дежурство забелязва, че здравословното състояние на задържания се влошава, преценил, че е нужно да бъде извикан лекар. Около 19 часа е бил откаран в болница, където престоял 3 дни. Там му било издадено медицинско свидетелство, в което пише, че са му били счупени 2 ребра и има тежки кръвоносаждения. Задържаният твърди, че по-късно е разбрал имената на лицата, които са го задържали: Х. Г. и Г. С., а униформеното лице бил лейтенант Ч. Задържаният е изпратил жалба до Военна прокуратура - Пловдив и копие от нея до БХК. Тя е придружена от копие от медицинско удостоверение. Получил е отказ да се образува предварително производство от Военна окръжна прокуратура в Пловдив.

3.1.2.2. Побой с използване на вещи и предмети

⁸ Първият случай е описан в пресата и поради това имената на жертвата се дават с пълните им имена. Във втория и в следващите случаи имената на жертвите и на тези, които са ги малтретирани, са дадени с инициали с цел защита на жертвите. БХК разполага с пълните имена както на едните, така и на другите и е готов да ги предостави на компетентните органи при разследване.

Побоят с използване на вещи и предмети е другият вид масово средство за принуда по време и след задържането. Информацията за видовете употреба на предмети за нанасяне на побой беше събрана отново предимно от интервюта, проведени през 2003 г., с лишени от свобода от изследователи на БХК при посещения във всичките 13 затвора в страната, както и от писма и устни сигнали, получени в офиса на БХК лично от жертвите на насилие, упражнено от страна на полицейски служители.

Вещите и предметите, използвани за побой, включват палки, тояги, кабели, столове, дъски, дървени бухалки, гаечни ключове и др. За РПУ-Силистра и РПУ-Сливо поле бе получена информация от задържани там за побой с дръжката на пистолет и с фенер при залавянето и за удари със стол по-късно по време на разпит в РПУ. Много често използваните за побой предмети са иззети най-често като "веществени доказателства" (по данни на служителите). Този вид побой най-често става по време на разпит в стаите на дознателите. Сравнително по-рядко това се случва на публични места (улицы, заведения) по време на задържане (например в Карнобат и в Кюстендил). Докато налагането с палка може да мине и като използване на помощно средство, доколкото палката фигурира в списъка на помощните средства по чл.78, ал.2 от ЗМВР, побоят с други предмети, дори когато се използва в хипотезите на чл.78, е абсолютно забранен. За използване на такива предмети бе съобщено в следните РПУ:

- РПУ – Харманли (летва, гаечен ключ);
- 1 РПУ – Перник (дъска);
- РПУ – Кюстендил (дъска);
- РПУ – Монтана (алуминиев кабел, дъска);
- РПУ – Пазарджик и 3 РПУ- Пловдив (дървена линия и бухалка);
- РПУ – Габрово (крака от стол);
- РПУ – Силистра и РПУ Сливо поле (дръжка на пистолет, фенер и стол);
- 1 РПУ – Добрич (бухалка);
- 1 РПУ- Бургас (маркуч, дървена бухалка, колан, бухалка с топка в единия край);
- РПУ- Самоков (желязна пръчка и дръжка на пистолет).

За илюстрация на този тип незаконна употреба на сила, излагаме данните по следните три случая, които изследователи на БХК събраха в хода на наблюдението:

1. Случаят на К. А. Ю. от Исперих:

Този случай стана известен от интервю на изследовател на БХК с него в един от затворите в България. К. А. Ю. е бил задържан за 24 часа на 23.01.2001 г. около 9 часа в РПУ-Исперих. Той е неграмотен. Бил му е нанесен побой с палка от полицейските служители в РПУ. Тези служители са П. К., заедно с още 5 полицаи, сред които М., П., Х. Освен че са го били, те го заплашвали с оръжие. Същите му нанасяли побой с палки и когато бил в "делегация", т.е. преведен от затвора за допълнителни следствени действия на 02.7.2002 г. След освобождаването, К.А.Ю. се е освидетелствал със снимка на 25.01.2001 г. при д-р Атанас Кръстев. Ю. се обърнал към Военна Окръжна Прокуратура - Варна с жалба по случая, в резултат на която е било образувано предварително производство – следствено дело 105-VI/ 2001 г. от Варненската ВОП срещу л-т Х. Х. и гл. с-т П. П. от РПУ - Исперих за престъпление по чл.131, ал.1, т.2 НК. На 25.10.2001 г. следственото дело е спряно поради наложителност на разпита на един свидетел на пострадалия, който е на неизвестен адрес във Франция. Свидетелят е бил обявен за общонационално издирване на 20.05.2002 г. На 26.05.2003 г., явно след като за известно време е било възобновено, следственото дело отново е спряно поради това, че свидетелят все още не намерен.

2. Случаят на С. Й. М. от Варна:

Този случай стана известен на БХК от интервю на изследовател на организацията, проведено със С. Й. М. в затвора в гр. Варна на 16.06.2003 г.

С.Й.М. бил задържан с още двама души на 27.02.2002 г. около 14 часа на улицата от трима полицаи – П., А. и един старшина от 3 РПУ – гр. Варна. Сложили му белезници и му казали "Падни, не мърдай!". Били са закарани до 3 РПУ и затворени в помещението за задържане. На 28.02.2002 г. на М. била дадена заповед за задържане, която има дата от 28.02.2002 г. На 01.03.2002 г. той и другите двама души били изведени от клетките и били бити по време на разпит с дървени бухалки, като ги накарали да застанат зад облегалките на столовете в стаята и да се наведат напред, като хванат с ръце седалката на стола. Така закопчани за стола, ги били по гърбовете. Освен това им удряли шамари и ритници. Това се е

случило в кабинета на П., който е вероятно оперативен работник. Полицаяте не са се обадили на близките на М. и не са го уведомили за правото му на адвокатска защита. Не му е връчено и копие от заповедта за задържане. По негови сведения, е бил закаран в отрезвитель и после в следствен арест. Там само са го попитали дали страда от някакви заболявания, но не са отбелязали белезите, които е имал от побоя. На 01.03.2002 г. се е гледала в съд мярката му за неотклонение. Бил е в следствен арест 2,5 месеца и не е имал среща с дознателя по дознанието. Проверката в 3 РПУ, извършена от изследовател на БХК, установи, че на М. е издадена заповед за задържане с номер 123 на основание чл.195 НК. Лицето, което го е задържало е наистина ОР к-н П. Записано е в книгата за задържани лица, че е бил задържан в 17,30 часа на 27.02.2002 г. и че е приведен в следствен арест на 28.02.2002 г., но не е записан час на привеждането. Срещу неговото име като изключение беше записано, че е прегледан от лекар, чието име не се четеше, и той беше вписал заключението си там. Прегледът се е провел в 0 часа на 28.02.2002 г. В заключението се споменаваше, че по сведения на очевидци М. има нарушена координация. От прегледа е било установено, че кръвното му налягане е 120/80, че има чисто дишане и ритмична сърдечна дейност и липсва неврологична симптоматика. Записана е диагнозата му "наркомания" (хероин). В графата "забележки" М. се беше подписал и беше написал "не". Служителите обясниха, че това означава, че той няма забележки към задържането.

3. Случаят на И. Д. Дж. от Пловдив

За този случай БХК научи от интервю със самия него в затвора в гр. Пловдив. Дж. бил задържан на 25.01.2003 г. от 1 цивилно лице около 16,30- 17 часа. То се обадило на полицаи с малко име Жоро и още един полицаи от 6 РПУ и те дошли след малко на мястото на задържането. Сложили белезници на Дж. и го поставили в багажника на патрулната кола. Още тогава полицаите (без Жоро) го ритали и били с юмруци. В сградата на 6 РПУ, преди да го затворят в "клетката", полицаите отново били задържания с дървена тояга. При обиска му взели 30 лв. и часовник, които впоследствие не му били върнати. Дж. е подписал заповед за задържане за 24 часа. Той е прекарал 4 дни – от 25.01.2003 г. до 29.01.2003 г. в РПУ и твърди, че не бил уведомен за прокурорското постановление за 72-часово задържане. Той не е подписал и декларация. Не е бил уведомен за правото му на медицинска помощ, служебен защитник и да уведоми близките си за задържането. Роднините му са идвали да му носят храна в РПУ. На 26.01.2003 г., когато дошла новата смяна дежурни служители, те отново му нанесли побой. Тогава той припаднал и полицаите били принудени да извикат спешна помощ. Линейката пристигнала около 21.30 –22 часа и го откарала в МБАЛ на Пещерско шосе. Там той бил прегледан за около 30 минути от лекар и още докато излизали от болницата полицаите, които го придружавали, отново започнали да го ритат и бият. Пак го сложили в патрулната кола и го върнали в РПУ. Преди да го затворят отново в "клетката", го били с палки. Дж. показва възпаление на ръката си на горната част на дланта. Твърдеше, че го е получил от белезниците. Дж. беше осъден по реда на бързо производство.

3.1.2.3. Квалифицирани случаи на изтезания и малтретиране на задържани лица

При този тип принуда полицейските служители използват не просто подръчни средства, а специално приготвени за целите на малтретирането материали, а самото малтретиране се извършва по предварително обмислен начин. Най-често, тази предварителна подготовка има за цел принудата да остави колкото е възможно по-малко следи по тялото на задържания, като същевременно постигне същия или ако е възможно дори още по-добър ефект от "класическите" методи. Към този тип спада и използването на електричество (включително – електрошокови палки) с цел изтръгване на признания по време на разпит. Както и информацията за другите методи, така и тази за квалифицираните случаи на употреба на принуда беше събрана основно от интервюта с лишени от свобода от изследователите на БХК при посещения в затворите. За някои случаи информацията бе получена от писма и устни сигнали в офиса на БХК лично от жертвите на насилие.

За полицейския участък в гр. Мъглиж, РПУ – Нова Загора, РПУ – Сливен и РПУ – Монтана бяха получени сигнали за нанасяне на удари по тялото с чорап, пълен с пясък, метод, който е болезнен, но оставя малко следи. Няколко задържани в полицейския участък в кв. Надежда (единият от ромските квартали) на гр. Сливен съобщиха за упражнявана от полицейските служители принуда към консумиране на люти чушки по време на разпит. Целта на този метод на изтезание е да се изпита остро физическо страдание, което не оставя видими следи по тялото докато се получат самопризнания за извършване на дадено

престъпление. За РПУ – Стара Загора, РПУ – Карнобат и ПУ – гр. Мъглиж, РПУ – Червен бряг, 4 РПУ – Бургас, РПУ – Ямбол, 1 и 2 РПУ – Русе задържаните съобщават за употреба на електрошокови палки по време на разпит.

В РПУ – Исперих и в РПУ – Харманли, по данни на задържани в тях, по време на разпит се прилага нанасянето на удари по стъпалата с палки или твърди предмети в легнало положение (по корем) на задържания. В РПУ – Харманли освен това бе съобщено и за поставяне на метални халки на двете кутрета и пускането на ток от агрегат, който стоял в стаята на разпитващите. Задържан в 1 РПУ – Варна съобщи за упражнена спрямо него принуда да стои прав, наклонен под ъгъл към стената, опрян само на показалци за 2 часа. Задържани в 3 РПУ – Варна пък разказват за нанасяне на побой по време на разпит, като задържаните са принудени да застанат зад облегалките на столовете в стаята и да се наведат напред, като хванат с ръце седалката на стола. Така закопчани за стола са били бити по гърбовете с палки.

Гореописаните практики могат да бъдат онагледени със следните два примера, данните за които отново са събрани от интервюта с лишени от свобода.

Случаят на И. Д. М. от Харманли:

1. И.Д.М. е бил задържан в дома си на 14. 04. 2002 г. и е бил отведен в РПУ – Харманли. Бил е заключен в “клетката” и допълнително е бил захванат с белезници към една от металните пръчки. По-късно е бил отведен на 3-ти етаж в кабинета на служителя Л., където е имало и трима цивилни служители. Те започнали да го бият с бухалка и палки. Малко по-късно му поставили метални халки на двете кутрета и от агрегат, който стоял в стаята, започнали да му пускат ток. Всеки път когато пускали напрежение цялото му тяло се разтърсвало. След това прокарали дървена тояга зад коленете му, като преди това бил накаран да обхване с ръце, оковани в белезници, свитите си крака. Тоягата, която минавала над свивките на лактите и зад коленете била вдигната и поставена върху две бюра. Така тялото на М. останало да виси безпомощно, като единствено стъпалата му се намирили във вертикално положение. Започнали да го удрят по стъпалата с твърд черен кабел с дължина около 1 м. и с палка. След всеки удар тялото му се разклащало. М. на няколко пъти губил съзнание. Не можа да определи и колко време е продължил побоят.

“ - Те хвърляха вода да ме свестят, ... и трите пъти ме вдигнаха с вода.” – разказва той.

След като престоят му в управлението продължил три дни, през които периодично бил подлаган на описаните изтезания, той бил освободен. Не са му предоставили нищо за подписване. След това почти всяка седмица е бил задържан за по-кратки периоди от време. Не можа да обясни защо и какви процесуални действия са извършвани по време на задържанията.

Случаят на Н. Е. Г. от Петрич:

2. Н. Е. Г. твърди, че е бил задържан към 17.30 часа на 07. 01. 2003 г. и е бил отведен в РПУ – Петрич. Бил въведен в канцелария на първия етаж, където на голяма маса седели около 10 души. Цивилният служител К., който го въвел с помещението, започнал да го бие пред всички с юмруци и ритници – по думите на Г. - за да покаже на присъстващите как се прави това. Побоят продължил около 20 минути, след което бил отведен в кабинета на същия служител и бил заплашван с жива змия с дължина 20-25 см., която служителят отглеждал в буркан /шише/. Било му казано, че ако не признае и други извършени престъпления, ще му хвърлят змията в лицето. След извършена проверка в РПУ Петрич от изследователят на БХК бе установено, че Г. е бил задържан на 06.01.2003 г. в 20 часа според книга за задържани лица и издадената му заповед за задържане. Той е подписал заповедта (основание за задържане, записано в нея, е извършен грабеж на 03.01.2003 г.). В заповедта не са записани час и дата на освобождаване. В декларацията беше напечатано, че Г. не желае да ползва адвокатска защита, че има болка в бъбреците, но не желае преглед от медицинско лице, че желае да бъдат уведомени роднините му за задържането. Г. е задържан от оперативния работник К. С., който е напечатал декларацията и Г. я е подписал, въпреки че очевидно е неграмотен. В стаята на С. върху една от касите за съхранение на документи, вдясно от вратата, изследователят на БХК видя змия в течност в буркан, която отговаряше на описанието на задържания.

3.1.3. Динамика на употребата на физическа сила и помощни средства при арестуването и по време на задържането

От няколко години БХК провежда периодично анкети в местата за лишаване от свобода върху извадки от лишени от свобода, с които събира информация по много въпроси, включително по такива, свързани с тяхната ситуация по време на задържането и на полицейското разследване. Първоначално анкетите включваха обвиняеми и подсъдими, но след 2002 г., когато с измененията в Закона за изпълнение на наказанията достъпът на неправителствени организации до тях бе ограничен, анкетите се провеждаха върху извадки от осъдени с влязла в сила присъда. През 2003 г. БХК проведе поредната си анкета върху извадка от 620 лишени от свобода, чиито досъдебни производства са започнали след 1.09.2001 г. Въпросникът включи две групи въпроси – за употребата на сила и помощни средства по време на задържането и досъдебното производство и за достъпа до адвокатска защита по време на досъдебното производство и пред първата съдебна инстанция. Въпросите бяха задавани на респондентите по време на интервю от изследователите на БХК. Резултатите по-долу отразяват динамиката на употребата на сила при арестуването и вътре в полицейското управление при четирите поредни анкети, които БХК направи в местата за лишаване от свобода. Цифрите в проценти показват дела на анкетираните лишени от свобода, които са отговорили с “да” на въпроса дали спрямо тях е била употребена физическа сила.

Употреба на физическа сила спрямо арестувания

Година	1999	2001	2002	2003
При арестуването	51%	49%	31%	30%
В полицейското управление	53%	44%	43%	37%

Данните от 2003 г. отчитат незначително намаляване (1%) в сравнение с предходната година на употребата на физическа сила по време на арестуването и намаляване с 6 % след отвеждане на задържаните лица в полицейско управление. Въпреки че употребата на физическа сила по време на полицейското задържане през последните четири години бележи спад, относителният дял на тези случаи остава висок. Тези данни не могат да се екстраполират върху задържаните от органите на МВР изобщо, но дори за случаите на задържане на лица, които впоследствие попадат в местата за лишаване от свобода, те разкриват един сериозен проблем, с който системата на наказателното правораздаване не се справя успешно. Строго погледнато, във всички случаи на незаконна употреба на сила или на каквато и да е друга принуда при изтръгване на показания или за наказване на задържани, става дума за извършени престъпления, една много малка част от които се наказват.

В отделни случаи при анкетирането бе съобщавано за употреба на физическа сила и помощни средства след отвеждане на задържаното лице в следствения арест. В хода на настоящото изследване не бе възможно да се уточни дали такива са се използвали от полицейски служители или от служители от следствените арести. Функционирането на следствени арести в сгради, използвани и от полицията, често затруднява респондентите при идентифицирането на конкретните служители. В част от случаите обаче интервюираните съобщаваха, че след задържане в следствен арест спрямо тях са се използвали физическа сила и помощни средства по време на разпити. Оплакванията от изтезания и малтретиране в следствените арести обаче са значително по-малко, отколкото тези в полицията. През 2003 г. около 9% от анкетираните се оплакаха от употреба на физическа сила в следствените арести.

Като по правило, рискът от малтретиране е най-висок непосредствено след задържането и отвеждането в полицейското управление. Въз основа на интервютата могат да се направят няколко констатации - че насилието, за което се съобщава не е самоцелно, че в по-голямата част от случаите то е част от методите и начините за водене на разпит от оперативните работници с цел да се признае извършено престъпление или други престъпления, сходни на това, за което лицето е задържано и че в по-малка част от случаите целта на насилието е наказателна. В подкрепа на това е общото мнение на изследователите, които проведоха интервютата, че според получената информация в около три четвърти от

случаите на нанасяне на побой в сградите на полицейските управления, извършителите на побоите са цивилни полицейски служители.

3.1.4. Проблемът с достоверността на данните

Проблемът с достоверността на заявленията, направени при интервюиране на лишени от свобода, винаги е стоял пред изследователите на БХК. Той се е повдигал нееднократно на срещи със служители на Министерството на вътрешните работи и с други правителствени представители. Последните нерядко са отричали дори всяка възможност да се обсъжда проблема с достоверността на заявленията на “престъпници”.

БХК приема, че една част от заявленията на лишените от свобода, свързани с евентуални изтезания и малтретиране по време на досъдебното производство, биха могли да не са истинни. Опитът на БХК показва, че неистинни биха могли да бъдат както заявления на лица, които заявяват, че са малтретирани, но всъщност не са, така и на лица, които заявяват че не са малтретирани, но всъщност са. Изследователите на организацията винаги се стремят да преценят истинността или неистинността на заявленията като изследват причините, поради които както лишените от свобода, така и другите хора, включително полицейските служители, биха могли да лъжат. Трябва категорично да се отхвърли тезата, че лишените от свобода лъжат просто защото са “престъпници”. Преди всичко, огромната част от хората, които са извършили престъпления, не се намират в местата за лишаване от свобода, а на свобода. Една част от тях са полицейски служители. Много са причините, особено като се имат предвид особеностите на българската система на наказателно правораздаване, поради които един човек попада в затвора и това той да е извършил престъпление е само една от тях, не винаги основната. Поради това, да се демонизират, като се приписват само негативни морални качества на лишените от свобода, за разлика от хората на свобода, би било погрешно.

По време на интервютата изследователите на БХК като правило не обсъждат въпроса с конкретното деяние, заради което лишеният от свобода е попаднал в затвора. Те са с впечатление, че интервюирането на лице, лишено от свобода с влязла в сила окончателна присъда, когато всички въпроси около доказателствата, справедливостта на досъдебната и на съдебната процедура и ролята на различните участници в нея са изчистени, е предпоставка за една относително спокойна и безпристрастна оценка на станалото. Във всеки случай, причините лицето да лъже за едни толкова отдалечени и изгубили актуално значение обстоятелства, каквито са обстоятелствата около неговото задържане, в подобна обстановка са много по-малко, отколкото биха били на по-ранните стадии от производството.

Изследователите на БХК направиха всичко, което е по силите им, за да проверят оплакванията на всички лица от малтретиране и други форми на принуда. Една част от тези оплаквания се потвърдиха с факти и документи, които бяха установени по време на посещенията в РПУ. В някои случаи изследователите намериха медицински документи, съмнителни записи в документацията по задържането, предмети или животни (например змията в по-горе описания случай на Н. Е. Г.), които могат да послужат като потвърждение на твърденията за изтезания и малтретиране. В други случаи информацията бе потвърдена от хора, които са станали свидетели на тези практики. И, най-сетне, в мигове на откровеност, някои полицейски служители са споделяли с изследователи на БХК за това как се отнасят със задържаните или как техни колеги се отнасят със задържаните в собствените им полицейски управления.

Друго обстоятелство, което опровергава тезата за изначалната морална деградация и лъжливост на “престъпниците”, са разликите в оплакванията от изтезания и малтретиране на различните стадии на наказателния процес и в различните страни. Оплакванията от подобни практики в България от страна на следователите и, изобщо, след превеждането на задържаните в следствените арести, са много по-малко от тези в полицейските управления. Предполага се също така, че “престъпниците” в България и, примерно, във Финландия, са еднакво морално деградирани и склонни към лъжа. Факт е обаче, че финландските престъпници не се оплакват от изтезания от страна на финландската полиция, а българските престъпници го правят доста често. Обяснението вероятно е по-просто от това, да се обясняват тези разлики с особеностите на техния морален или национален облик. То е в обстоятелството, че изтезанията и малтретирането вероятно се практикуват в българските

полицейски управления по-често отколкото в българските следствени арести, а от българската полиция по-често, отколкото от финландската полиция.

Какъвто и да е случаят с достоверността на данните за относителните дялове на лицата, които стават обект на изтезания и малтретиране в българските полицейски управления, разкритата от периодичните анкети тенденция е достоверна, тъй като изследванията са правени с една и съща методология при едни и същи обстоятелства. Можем да си пожелаем тя да върви с още по-бърз темп на спад през следващите години, отколкото в периода 1999-2003 г.

3.2. Свърхупотреба на огнестрелно оръжие

В цялата си дейност още от самото си създаване БХК отделя специално внимание на свърхупотребата на огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи, включително от полицията. Поради това, че ЗМВР разрешава употребата на огнестрелно оръжие в множество ситуации в нарушение на международните стандарти, много хора бяха неоправдано простреляни и изгубиха живота си или бяха трайно осакатени в резултат на употреба на огнестрелно оръжие от страна на полицейски служители. За съжаление, въпреки многобройните препоръки, които БХК отправя към правителството и към МВР, законът не се промени в съответствие с международните стандарти. През февруари 2003 г. в чл. 80 бе направена малка поправка, която обаче не допринася с нищо за приближаването му към тези стандарти.⁹ Както изглежда в този, както и в много други пунктове, ще трябва да дочакаме осъдително решение на Европейския съд по правата на човека в Страсбург, за да видим сериозна промяна.

Годишните доклади на БХК от 1994 г. насам съдържат информация за смъртоносно простреляните в резултат от употреба на огнестрелно оръжие по години.¹⁰ БХК не е попадал на статистика за простреляните без летален изход. Но няма никакво съмнение, че, примерно, за последните пет години става дума за стотици хора, поне ако се преброят случаите, за които съобщават средствата за масова информация. В този доклад ще споменем само последния случай, в който човек бе убит в резултат на свърхупотреба на огнестрелно оръжие от полицейски служител. Това стана по време на действие на проекта и случаят бе обстойно проверен от БХК.

Случаят на Петко Кошничарски от гр. Съединение:

На 09.10.2003 г. психично болят Петко Кошничарски бе прострелян и убит от капитан З. М., служител на З РПУ – Пловдив в къщата си на ул. "Велико Търново" №21 в гр. Съединение. Изследователи на БХК събраха данни по случая от Военна окръжна прокуратура – гр. Пловдив и от свидетели на прострелването. Изложените по-долу факти следват основно версията на официалното разследване от Военна прокуратура. Петко Кошничарски, 54 г., е имал психично заболяване от 1983 година. Води се на отчет в психодиспансера в Пловдив от 1988 г. с диагноза "параноидна шизофрения". Няколко пъти в периода 1988 г. – 1994 г. е лежал в психиатрично заведение. Според личния му лекар д-р Костадинова от гр. Съединение, до есента на 2003 г. няма данни Кошничарски да е буйствал. Към края на септември 2003 г. Петко споделил със съпругата си, че вече не се чувства болен и отказал да приема предписаните му лекарства. До 1.10.2003 г. близките му успели да го убедят да ги приема, но скоро след това той отново категорично отказал. На 7.10.2003 г. вечерта нанесъл побой на съпругата си, според свидетелството на сина и дъщеря им. На 9. 10. 2003 г., около 7,30 часа сутринта, започнал да изнася вещи (домакински уреди, лични вещи, одеала) от дома им с твърдението, че са "омагьосани". Същият ден Петко видял непознат мъж да минава край оградата и започнал да му крещи, че е "комунист", че не го иска в дома си и че ще го съсече с брадвата. По-късно дъщерята и съпругата на Кошничарски отишли на работа,

⁹ В последния годишен доклад на Европейската комисия погрешно се твърди, че "през м. март 2003 г. новото законодателство забрани използването на огнестрелно оръжие по време на арест, в съответствие с европейските стандарти" (Редовен доклад за напредъка на България в процеса на присъединяване, ноември 2003 г., достъпен на www.evropa.bg). Докладът вероятно има предвид направената през февруари поправка, която е чисто формална. Всъщност, законът не би и могъл да бъде променен така, че да се забрани изобщо използването на огнестрелно оръжие по време на арест. Подобни "европейски стандарти" не съществуват.

¹⁰ Годишните доклади на БХК са достъпни на: www.bghelsinki.org.

а в дома им останал само синът. Към 9,30 часа Петко се качил на колелото и тръгнал из квартала да търси купувач на телето, от което също вече нямали нужда. В 10,30 часа синът излязъл от дома и се върнал към 12 часа. Петко продължавал да изнася вещи от дома и започнал да ги гори на улицата. Синът се обадил на сестра си и я повикал вкъщи. Когато тя се върнала, се обадила на д-р Костадинова, която не е била на работа. Д-р Костадинова дала съвет да се обърнат към лекаря в Съединение – д-р Кесов. Д-р Кесов взел линейка и отишъл в участъка на МВР в Съединение. След това, заедно с гл. серж. С. посетили Кошничарски. Д-р Кесов предложил на Петко да го прегледа на двора. Петко отвърнал, че не му трябва доктори, че е здрав и че никой не го е канил в дома му, след което се затворил в лятната кухня. На въпроса на роднините какво да правят, полицията казал, че за да бъде прегледан и освидетелствуван Петко, е нужно прокурорско постановление и за целта роднините трябва да отидат до пловдивския психодиспансер и до дежурния районен прокурор в гр. Пловдив. Полицията и лекарят си тръгнали, а синът и дъщерята се отправили към Пловдив. От дежурния прокурор взели постановление за извършване на предварителна проверка, което било издадено в 2 екземпляра - до психодиспансера и до 3 РПУ – за незабавно изпълнение. Синът и дъщерята отишли с постановлението в 3 РПУ – Пловдив и се обадили в Съединение, че дежурният прокурор е издал постановление и че тръгват за дома си. Междувременно съпругата на Кошничарски се е прибрала от работа и той ѝ казал в лятната кухня, че не желае тя повече да се прибира вкъщи. Изгонил я от дома им със заплахата, че ако се върне, ще я съсече с брадвата. Съпругата му отишла при сестрата на Петко и оттам се обадила на дъщеря си. Дъщерята се обадила на дежурните полицаи в Съединение за съдействие. Капитан М., районен инспектор, заедно с трима полицейски служители и с линейката, с която дошъл д-р Кесов, отишли пред дома на Петко. Когато пристигнали, синът и дъщерята дали на кап. М. прокурорското постановление. Той казал, че трябва да събере данни от съседите и да изпрати преписката в районната прокуратура за отношение. Дъщерята на Петко разказала на кап. М. за заплахите към майка ѝ и помолила лекаря да ѝ помогне. Д-р Кесов изготвил амбулаторна карта, в която описал здравословното състояние на Петко. В къщата влезли кап. М. и тримата полицаи. Там, в последните минути от своя живот, Петко Кошничарски гледал телевизия, заключен в лятната кухня. Като видял полицаите, той взел брадва с къса дръжка и започнал да ги гони. Кап. М. започнал да го успокоява, но тъй като Петко продължил да ги гони, полицаите казали, че си тръгват, за да го успокоят. На излизане Петко застанал на входа до гаражната врата. Кап. М. се опитал да го успокои и тръгнал да излиза. Тогава Петко се засилил към него с брадвата, а кап. М. му извикал “Стой, хвърли брадвата!”. Петко се спрял за момент и пак тръгнал към него. Синът наблюдавал сцената от отсрещната страна на улицата. Според преписката във Военна прокуратура, още в двора кап. М. извадил служебното си оръжие и стрелял във въздуха. След това стрелял в краката на Петко и излязъл през вратата. Петко обаче продължил да го преследва с брадвата и го хванал за джоба. Тогава М. стрелял пет пъти в тялото му. Патроните били бойни и Кошничарски починал на място. На трупа на Петко Кошничарски е направена съдебно-медицинска експертиза, заключението от която е в следственото дело по случая. На 8.12.2003 г. следственото дело е приключено и предадено на прокурор с мнение за липса на престъпление. Синът на Петко Кошничарски до голяма степен потвърждава версията на военния следовател. Той обяснява, че роднините са настоявали да дойде линейка и полицаи, защото Петко е буйствал и отправял заплахи. По данни на сина на Кошничарски, дежурният прокурор в гр. Пловдив е заявил, че постановление за принудителна експертиза може да се издаде най-рано след седмица, през която следва да се извърши проверка и е издал документ за извършване тъкмо на проверката. Разликата в двете версии е, че според сина на Петко, той не е хващал кап. М. за джоба. Точно преди убийството кап. М. и Кошничарски са били на около един метър един от друг. Синът твърди, че въпреки това е имало опасност за полицията, защото баща му щял да го настигне. Когато Петко започнал да гони и заплашва кап. М. с брадвата, другите полицаи се разбягали. Веднага след убийството ген. Васил Василев – тогава директор на НСП награди кап. М. за адекватната му реакция.

В резултат – един очевидно психично болен човек в обострена фаза на своето заболяване, за което той няма никаква вина, е застрелян с пет изстрела пред очите на своето семейство. Шестима мъже (четирима полицаи и двама души с линейката) се оказват неспособни да помогнат на заболялия човек. Този инцидент не само че не стана повод поне за критична преоценка на действията на полицейските служители в подобни случаи, но доведе до награждаване на служителя, който лиши от живот г-н Кошничарски.

Случаят на Петко Кошничарски събира като във фокус многообразието от проблеми с правата на човека и дейността на полицията:

- неумението ѝ да реагира адекватно в случаи, когато трябва да се помогне на психично болни;
- предразсъдъците и дехуманизацията на психично болния;
- навиците за употреба на смъртоносно оръжие дори в случаи, когато е възможно и наложително да се действа чрез други средства;
- безнаказаността, дори в случаи, когато употребата на смъртоносно огнестрелно оръжие е очевидно необоснована.

3.3. Случаи на незаконно задържане

В хода на изследването на БХК бяха установени доста случаи на фактическо задържане на лица в посетените РПУ, без то да е надлежно документирано със заповед и без да са спазени гаранциите за спазване на трите основни права на задържаните лица (на уведомяване на близките, на достъп до адвокат и до медицинска помощ). Както стана ясно при посещенията, налице е разнообразна практика по задържане в различните РПУ. В посетените РПУ в София (№№1, 2, 3, 4, 6, 7, 9) служителите обясниха, че не са били информирани или че не си спомнят да са били информирани за това, че задържането трябва да се регистрира, независимо от продължителността и причината за задържане в книга за задържани лица. Във всички тях се водеха книги за “доведени лица”, която понастоящем е един незаконен документ, а в някои имаше паралелно и книга за задържани лица. Фрапантен е случаят в 4 РПУ със задържането на 7 иракски и турски граждани, който изследователите на БХК установиха при посещението. Те бяха регистрирани само в книгата за доведени лица на 15.02.2003 г. Те са били задържани и доведени от патрул на СДВР поради това, че са нарушили заповед на Софийска голяма община. Двама от тях са престояли в РПУ по 3 часа, един – 1 час и 45 минути, един – 2 часа и 20 минути и трима по 7 часа и 15 минути. На всички задържани са били съставени предупредителни протоколи по чл. 63 от ЗМВР и след това са били освободени. Никой от тях не е бил задържан със заповед за задържане и съответно на никого не е била предоставена възможност да упражни правата си на задържано лице. Освен това дори не бяха намерени докладните записки на полиците по довеждането.

Идентични са няколко случая в 6 РПУ в София, където въпреки че има книга за задържани лица, в книгата за доведени лица беше записано доведено на 10.09.2003 г. в 23,40 часа лице, което е било освободено на 11.09.2003 г. в 11,30 часа и за това време са му “снети обяснения”. Или случаят с друго “доведено лице” на 11.09.2003 г., което е дошло в РПУ в 5 часа и е освободено в 18 часа. Причината за довеждането е отбелязана като “АКК” – активен криминален контингент. Освен това две лица са доведени в същото РПУ на 10.09.2003 г. съответно в 10 и в 12,20 часа на основание “профилактика”, каквото не съществува в нито един български закон, и са били освободени съответно в 18 и в 15,20 часа. От тях са снети отново само обяснения.

Лишени от свобода, с които бяха проведени интервюта, съобщиха за задържане над 24 часа в РПУ в цялата страна – РПУ- Лом, РПУ- Добрич, РПУ- Генерал Тошево, 1 РПУ- Перник, 3 РПУ- Пловдив, 1 и 2 РПУ – Русе, РПУ – Сливо поле, РПУ- Стара Загора, РПУ- Септември и др. При посещенията в съответните РПУ обаче записите в книгите за задържани лица и в заповедите за задържане фигурираха срокове под 24 часа.

От всички 214 сигнала за нарушения на човешките права, които БХК получи за срока на проекта, 91 съдържат информация за липса или невярно документиране на задържането – неиздадена или издадена със закъснение заповед за задържане и липса на запис в книга за задържани лица. От тези 91 случая в 21 случая е била издадена заповед за задържане, но тя не е отразявала фактическия срок на лишаване от право на свободно придвижване на задържания. Всъщност, почти всички посетени РПУ в областни градове, в които се извършва активна дейност по задържането, допускаха сериозни пропуски в отразяването в заповедите за задържане времетраенето на задържането. В много случаи часът на освобождаване изобщо не се вписва в заповедта за задържане.

4. Безнаказаност

Член 15 от Конвенцията на ООН против изтезанията изисква всяка държава да осигури “да не се използва като доказателство в което и да е съдебно производство каквото и да е изявление, за което е установено, че е изтъръгнато в резултат от изтезание, с изключение на случаите, когато то се използва срещу лице, обвинено в прилагане на изтезания, като доказателство, че такова изявление е било направено”. Българският *Наказателно-процесуален кодекс* не допуска използването на доказателства в наказателния процес, които не са добити по законен начин. В такъв случай възниква въпросът защо в системата на наказателното правораздаване у нас се практикуват изтезанията и малтретирането?

Част от отговора на този въпрос дава една наскоро произнесена присъда от Софийски градски съд по делото за убийството на Андрей Луканов, бивш министър-председател на България. По това дело бяха осъдени петима души, за които съдът прие, че са преки извършители, подбудители, поръчители или съучастници в това убийство. За трима от осъдените съдът прие, че по делото е безспорно установено “по надлежния ред и с необходимите доказателствени средства” изтезаването им по време на задържането. От друга страна, една значителна част от доказателствата по делото са самопризнания и свидетелства на осъдените лица. Ако тези самопризнания и свидетелства се изключат, не би било възможно вината на тези хора да се докаже по безспорен начин. Реакцията на съда в тази ситуация е твърде любопитна: “Подобни действия на насилие и на упражнен физически и психически тормоз съдът не само не толерира и поощрява, но се отнася към тях със съответния укор и възмущение, като счита, че те следва да ангажират дисциплинарна, а при наличието на установените от закона обективни и субективни признаци и наказателна отговорност на съответните длъжностни лица – полицейски служители.” Същите тези самопризнания и свидетелства обаче осъдените са потвърдили впоследствие пред следователите, за които няма доказателства, че са упражнявали “физически и психически тормоз” (системата на българското наказателно правораздаване изглежда се срамува от думата “изтезание”, която е най-точна в дадения случай). По тази причина съдът ги приема и изгражда версията за това, как е станало убийството основно върху тях.

Независимо от констатациите на съда, петимата отговорни за убийството на Андрей Луканов са вече осъдени на първа инстанция, но тези, които са отговорни за тяхното изтезаване, са все още обект на разследване. Вероятността да ги сподели участта на техните жертви е твърде малка – толкова малка, колкото се оказа тя в случая с убийците на Славчо Цончев в плевенското РПУ или с убийците на Ангел Зъбчиков в разградското РПУ.

Изтезанията и малтретирането очевидно дават някакъв “ключ” на полицейските органи и изтъръгнатите по този начин показания впоследствие се “оформят” законно. Подобна практика, особено в отсъствие на адвокатска защита по време на досъдебното производство и при слаба вероятност полицейските служители да бъдат наказани дори дисциплинарно, прави от употребата на физическа сила и друга принуда разпространена практика.

Изследването на БХК по настоящия проект засега две процедури на разследване на жалби срещу действия на полицейски служители – проверките в рамките на системата на МВР и разследванията на Военна прокуратура.

4.1. Вътрешни проверки по жалби на граждани срещу действия на полицейски служители

Гражданите, които смятат, че спрямо тях са извършени неправомерни действия от страна на полицейски служители имат най-общо две възможности да обжалват такива действия. Едната е административна - да подадат жалба до РДВР или РПУ, в което съответният служител работи, а другата е съдебна - да подадат жалба пред Военна прокуратура. Първата процедура включва, след приемане на жалбата на гражданин в РПУ, тя да се заведе в регистъра за жалбите на граждани срещу полицейски служители, да се издаде контролен фиш, в който се записва кой служител в РПУ ще работи по жалбата (най-често това е прекия началник на служителя, срещу когото е подадена жалба) и за какъв срок ще се проведе проверката (обикновено един месец от завеждането). След извършване на проверката се изпраща справка до подателя на жалбата, а ако тя е изпратена от РДВР, се връща отговор и до там.

Изследователите на БХК проследиха при посещенията си в РПУ как на практика се осъществява административната процедура по обжалване на действия на полицейски служители. Най-напред във всички посетени РПУ бе направен опит да се разгледа регистъра за жалби на граждани срещу полицейски служители и да се прецени какъв обем информация се отразява в него с цел извеждане на статистика. Оказа се, че практиката по водене на регистър за жалби на граждани срещу действия на полицейски служители е твърде разнообразна. В някои РПУ такъв регистър не се водеше в самото РПУ, а в РДВР, където се завеждат всички жалби срещу полицейски служители, работещи в РПУ на подчинение на РДВР. В други РПУ регистърът се водеше само в електронен вариант, а в трети РПУ въобще не се водеше такъв регистър. В осем РПУ: РПУ – Асеновград, РПУ – Бяла, 1 и 2 РПУ – Русе, 3 РПУ – Варна, 4 РПУ – Пловдив, 7 РПУ – София, РПУ – Шумен въобще не се води такъв регистър. Само в електронен вариант регистърът се води в 1 и 2 РПУ – Добрич и в 1 РПУ – Пловдив. А в 1 и 4 РПУ – Бургас, РПУ – Нови Пазар, и в РПУ – Перник регистър за жалби на граждани срещу действия на полицейски служители се води само в РДВР. От единадесет РПУ по различни причини не беше събрана информация за жалбите на граждани срещу полицейски служители по време на посещенията. Те са: РПУ – Ботевград, РПУ – Сливница, 4 РПУ – Бургас, РПУ – Карлово, РПУ – Лом, 3 и 6 РПУ – Пловдив, РПУ – Самоков, 2 РПУ – Русе, 4 и 9 РПУ – София. В писмо, получено от СДВР на 7.01.2004 г. в БХК се дават данни, че за 2003 г. в СДВР са постъпили общо 750 жалби срещу полицейски служители, като по 448 от тях е работено в РПУ в гр. София. Най-голям е броят на жалбите, касаещи неизпълнение на служебните задължения, бюрокрация или формализъм. Те са 278 на брой. За неправомерни действия от страна на полицейски служители са постъпили 167 жалби, за неетично и грубо отношение и употреба на физическа сила и помощни средства – 138. По всички получени сигнали се извършва проверка, съгласно изискванията на инструкция I – 181/1999 г. на МВР. За основателни са приети само 26 от жалбите, по които е извършена проверка. От всички 673 наказани служители за 2003 г. само 17 са наказани по повод жалби на граждани срещу тях.

Относително голям брой жалби срещу действия на полицейски служители са регистрирани в следните РПУ:

- 1 РПУ – София (83 жалби за периода януари – ноември 2003 г.);
- 2 РПУ – София (62 жалби за 2002 г.);
- 3 РПУ – София (62 жалби за 2002 г. и 42 жалби за 2003 г.);
- 6 РПУ – София (30 жалби за периода януари- септември 2003 г.);
- 7 РПУ – София (34 жалби за периода януари- октомври 2003 г.);
- РПУ – Казанлък (50 жалби за 2002 г. и 24 жалби за периода януари- октомври 2003 г.);
- 1 РПУ – Пловдив (26 за периода януари – август 2003 г.);
- РПУ – Стара Загора (29 жалби за периода януари-август 2003 г.).

В повечето от останалите РПУ в страната средният брой на тези жалби е около 10 годишно. Според служителите в РПУ голяма част от жалбите срещу тях се подават от граждани, които не са запознати с правомощията на полицаите и поради това жалбите им не са релевантни към дейността на българската полиция.

Наблюдението на воденето на регистрите показва, че няма единна и ясна практика за вида жалби, които се вписват в тях, начина на описание на предмета на жалбите, както и резултатите от извършената вътрешна проверка. Ето защо в някои РПУ бе невъзможно да се установи само от проверката на регистрите какви точно са били оплакванията на гражданите срещу действия на полицейски служители, какви са били извършените действия и какъв е резултатът от проверката по жалбите. Около 90 % от жалбите в посетените РПУ са с предмет невзето отношение, бездействие или неизпълнение на служебните задължения от страна на полицейските служители при подаден сигнал от граждани за извършено престъпление, нарушаване на обществения ред или битов скандал.

Значително по-малък дял имат жалбите за грубо отношение, отправяне на заплахи, упражняване на физическо насилие и искане на подкуп от полицейски служители. Доколкото повечето лица, които са се обръщали към БХК със сигнал за упражнено спрямо тях физическо насилие от страна на полицаи, не са подавали жалби до РПУ поради увереността си, че няма да се извърши обективна проверка, ниският брой на жалбите за грубо отношение и физическо насилие вероятно се обяснява именно по този начин. Каквото и да е предметът на жалбите обаче, прегледът на регистрите показва, че с изключение на единични случаи резултатът от проверката им е, че огромната част от тях се оказват

неоснователни. В такава ситуация е трудно да се очаква някакво значимо доверие на гражданите към вътрешноведомствените проверки, особено когато става дума за престъпления като незаконна употреба на физическа сила или огнестрелно оръжие.

Статистиката на жалбите в посетените РПУ, в които се води регистър за жалби на граждани срещу полицейски служители, сочи, че в 16 РПУ изследователите на БХК са намерили жалби от граждани по повод незаконно упражняване на физическа сила, главно нанасяне на побой от страна на полицейски служители през 2002 и 2003 г. В тези РПУ относителният дял на жалбите за упражнено насилие е под 20 % от общия брой на жалбите. В таблицата по-долу тези резултати са представени по-подробно:

Жалби за незаконно упражняване на сила в избрани РПУ

РПУ	Брой на жалбите за незаконно упражняване на сила	Общ брой на жалбите срещу полицейски служители за 2002 и/или 2003 г.
РПУ в гр. Благоевград	4	18
РПУ- гр. Видин	2	9
РПУ- гр. Димитровград	2	17
РПУ- гр. Казанлък	2	24
РПУ- гр. Монтана	2	12
РПУ- гр. Петрич	2	6
2 РПУ- гр. Плевен	2	30
РПУ- гр. Попово	2	6
РПУ- гр. Провадия	1	7
РПУ- гр. Разград	2	9
РПУ- гр. Септември	3	12
3 РПУ- гр. София	8	42
6 РПУ- гр. София	7-8	30
РПУ- гр. Трявна	1	3
РПУ- гр. Тутракан	1	4
РПУ- гр. Харманли	1	7

Поради нерегулярното записване на резултатите от извършената вътрешна проверка не можеше да се установи колко от жалбите за упражнено физическо насилие са били признати за основателни и дали са били наложени дисциплинарни наказания на служителите, които са били обвинени в това.

4.2. Производство пред Военна прокуратура

В хода на проекта обект на изследването на БХК беше и процедурата по обжалване на действия на полицейски служители от граждани пред военна прокуратура. В две от посетените РПУ (Благоевград и Попово) беше съобщено, че при наличие на жалби срещу полицейски служители за упражнено от тях физическо насилие, материалите по проверката и жалбата се изпращат служебно на съответната Военна Окръжна прокуратура. В писмо от СДВР до БХК от 23.12.2003 г. се казва, че към края на месец ноември 2003 г. в Софийска военна окръжна прокуратура се водят около 15 следствени дела срещу полицейски служители, а от началото на 2000 г. до края на 2003 г. са постановени присъди на 16 полицейски служители.

БХК събра информация за 11 случая на лица, които са изпратили жалби до Военна прокуратура за упражнено спрямо тях физическо насилие от страна на полицейски служители. Тези случаи са от следните РПУ: РПУ – Исперих, РПУ – Стара Загора, 2 РПУ – Русе, два от 1 РПУ – Пловдив, Конвойно поделение – Пловдив, РПУ – Лом, РПУ – Харманли, РПУ – Шумен, СДВР и 6 РПУ – София през 2002 и 2003 г. и проследи развитието по тях. В 2 от

случаите бе постановен отказ да се образува предварително производство от военно-окръжен прокурор, съответно в Пловдив и в София. В други два случая бяха издадени откази и от военен окръжен и от военен апелативен прокурор. В останалите 7 случая жалбоподателите все още не са получили отговор от Военна окръжна прокуратура. Бяха направени няколко извода от проследяване на развитието на производството пред Военна окръжна и Военна апелативна прокуратура. Най-напред поради изключително тромавата процедура жалбоподателите очакват отговор около 5 до 8 месеца от Военна окръжна прокуратура. Прави впечатление, че в мотивите, изложени в отказите за образуване на предварително производство, не се споменава събирането на обяснения или взимане предвид на документи, представени от жалбоподателя. Проверката, извършвана от Военна прокуратура, се основава изцяло на доказателства, събрани от водената в РПУ документация и обяснения на полицейски служители. И доколкото там не се съхранява въобще или се съхранява оскъдна медицинска документация за здравословното състояние на задържаните (както и неправилно водена документация по задържането), не може да бъде направена обективна преценка за наличието или липсата на упражнено насилие спрямо жалбоподателя. Не се разпитват и свидетелите на упражненото физическо насилие, въпреки че често жалбоподателите сочат такива от другите задържани по времето, когато те са пребивавали в РПУ. Това определя и крайно едностранчивия и субективен подход при разследване на жалби срещу полицейски служители от страна на Военна прокуратура.

От друга страна, тъй като често задържаните биват привездани в следствен арест след 24-часовото задържане в РПУ и там отново биват преглеждани формално от лекар или не биват преглеждани изобщо, то те рядко разполагат с медицински документи, годни за представяне пред прокуратурата или съда. Често задържаните съобщават и за това, че им е бил категорично отказан преглед в РПУ, както и в следствения арест. Или че въпреки че такъв е бил извършен, той не е включвал преглед на голо. Освен това дори и задържаният да е съобщил на лекар в следствения арест или РПУ за упражненото спрямо него физическо насилие от полицаи, то не бива отразявано в документа от прегледа при сваляне на анамнеза. И, най-накрая, дори и задържаният да е бил обстойно прегледан и документ за това да е бил издаден, то копие от него задържаният не получава. Така изключително се затруднява процесът на събиране и изпращане на документи във връзка с подадена жалба до Военна прокуратура от самия задържан.

Двете налични процедури за обжалване на действия на полицейски служители съдържат много пороци, които ги правят неефективни и безрезултатни в повечето случаи. Основните им пороци са липсата на гаранции за непристрастност и обективност в разследването, тромавост и липса на прозрачност.

- Край на Част I на доклада -

5. Материални условия на задържането

За пръв път подробно регламентиране на материалните условия за задържане в РПУ беше направено в глава трета на *Инструкция № I-167*. Изискванията към оборудването на помещенията за задържане са изложени в чл.63-78 от инструкцията. За привеждането на всички помещения за задържане в РПУ в регламентирания в инструкцията вид беше даден максимален двугодишен срок от влизането на инструкцията в сила.

5.1 Помещения за задържане на пълнолетни

За да се осъществи преценка за готовността на РПУ в страната да отговорят на горепосочените стандарти, при всяко посещение на изследователи на БХК беше извършван оглед на помещенията за задържане. Беше установено, че е налице разнородна практика в създаването и поддържането на материалните условия в тези помещения до влизането на инструкцията в сила. А в две от посетените посетени РПУ – това в Ботевград и 4 РПУ в гр. Бургас – нямаше помещения за задържане и задържаните временно се задържат на пейка, имобилизирани с белезници, докато бъдат транспортирани в други РПУ в района. Релси бяха забелязани в почти половината от посетените РПУ, но във всички тях (с изключение на 7 РПУ в София), те бяха монтирани на около 1-1,20 м. от пода и под тях бяха монтирани пейки или бяха закрепени непосредствено над или за пейките, на които седят задържаните лица.

В повечето РПУ имаше специално предназначени за целта помещения (стаи). Това са РПУ в следните градове: Асеновград, Балчик, Бяла, 1 и 3 РПУ в гр. Варна, Велико Търново, Враца, Габрово, Горна Оряховица, Димитровград, 1 РПУ в гр. Добрич, Дупница, Елин Пелин, Исперих, Карлово, Карнобат, Кюстендил, Карнобат, Кърджали, Ловеч, Лом, Нови Пазар, 1 РПУ в Перник, Петрич, 1 РПУ в гр. Плевен, 1, 4, 6 РПУ в гр. Пловдив, Провадия, 1 и 2 РПУ в Русе, Свиленград (метална решетка), Септември, Силистра, Сливен, Сливо поле, 1, 2, 3, 4, 7, 9 РПУ в София, Стара Загора, Стражица, Троян, Трявна, Тутракан, Търговище, Шумен, Ямбол (с две клетки в помещението).

В някои РПУ обаче за задържане се използват клетки (помещения с поне две стени, които представляват метални решетки). Това са РПУ – Благоевград, 1 РПУ – Бургас, РПУ – Видин, РПУ – Вършец, РПУ – Габрово, РПУ – Девня, 2 РПУ – Добрич, РПУ – Елин Пелин (отново клетката е поставена в стая - бивша тоалетна), РПУ – Монтана, РПУ – Павликени, ЛПУ – Пазарджик (клетка, поставена в бивша тоалетна), 2 РПУ – Плевен, 3 РПУ – Пловдив, РПУ – Попово, РПУ – Разград, РПУ – Самоков, РПУ – Сандански, РПУ – Септември, РПУ – Сливница, РПУ – Смолян, 6 РПУ – София (само клетки), 9 РПУ – София (клетки в стаите за задържане), РПУ – Харманли и РПУ – Хасково.

От посетените РПУ в тези в Асеновград, Балчик, Благоевград, 3 РПУ в гр. Варна, Велико Търново, Видин, Вършец, Габрово, 1 РПУ в гр. Добрич, Дупница, Елин Пелин, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Нови Пазар, Пазарджик, 1 РПУ в гр. Перник, Петрич, 1 и 2 РПУ в гр. Плевен, 1, 3, 6 РПУ гр. Пловдив, 1 РПУ в Русе, Свиленград, Самоков, Септември (в едното помещение), Сливница, 1, 2, 3, 4, 7 РПУ – София, Стражица, Трявна, Тутракан, Търговище, Хасково липсва или е силно органичен достъпът до естествена светлина, но се осигурява поне изкуствена, макар на места крайно недостатъчна. В 4 РПУ в гр. Пловдив и в РПУ – Смолян нямаше никакво осветление в помещението за задържане.

Относно оборудването се констатира, че всяко РПУ е оборудвало помещението за задържане с наличните за момента средства. В някои РПУ (27 на брой) имаше легла или нарове: Бяла, 3 РПУ в гр. Варна (нарове), Велико Търново, Вършец, Горна Оряховица, Девня, Димитровград, 1 и 2 РПУ в гр. Добрич, Дупница, Карнобат, Кюстендил, Монтана, Павликени, 1 РПУ в гр. Перник, 6 РПУ в гр. Пловдив (в едното помещение за задържане на жени и непълнолетни), Попово, 1 РПУ в Русе (нар), Септември (нарове), Силистра (нарове), Сливен (дървени кушетки), Сливо поле (нар), 9 РПУ – София (нарове), Стражица, Троян, Тутракан, Шумен (и маса). В други 41 РПУ се използват само дървени пейки за 24-часовото задържане: Асеновград, Балчик, Благоевград, 1 РПУ в гр. Бургас, Враца, Елин Пелин, Исперих, Казанлък, Карлово, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Лом, Монтана (заедно с легло), Нови Пазар, Пазарджик, Петрич, 1 и 2 РПУ в гр. Плевен, 4 РПУ – гр. Пловдив, 6 РПУ – гр. Пловдив (в помещението за задържане на пълнолетни), Провадия, Разград, 2 РПУ – гр. Русе, Сандански, Свиленград, Септември (в клетката), Сливница, Смолян, 1, 2, 3, 4, 6 (дървени подиуми) и 7 РПУ- гр. София, Стара Загора, Трявна, Търговище, Харманли, Хасково и Ямбол.

Помещенията за задържане не са оборудвани с никакви мебели в РПУ – Видин, РПУ – Габрово (има само маса и стол), РПУ – Самоков, 3 РПУ – Пловдив (има само столове).

Обикновено ако помещенията се намират в коридора или ако вратата им е заменена с метална решетка, те не се отопляват изобщо или се отопляват слабо.

От служителите на РПУ бе съобщено и за различна практика в снабдяването на РПУ с постелни принадлежности. Най-често такива се раздават на РПУ, но за ползване от задържаните непълнолетни. За пълнолетните задържани одеяла се дават в следните 31 РПУ: Асеновград, Благоевград, Бяла, 3 РПУ във Варна, Велико Търново, Видин, Вършец, Горна Оряховица, Девня, Димитровград, Дупница, Исперих (само нощем), Карнобат, Монтана, Павликени, Перник, 1 и 6 РПУ в Пловдив, Попово, Провадия (само нощем), Разград, Септември, Сливо поле, 2, 3, 6, 7, 9, РПУ- гр. София, Троян, Тутракан, Шумен.

По-малко от половината посетени РПУ разполагат с камера за наблюдение на помещението за задържане. В останалите се осъществява пряко наблюдение на задържаните от служителя в дежурната стая или на 1 пост до входната врата на РПУ.

5.2 Помещения за задържане на непълнолетни

Инструкция I-167 на МВР в чл.78 поставя следните допълнителни изисквания към помещенията за задържане на малолетни и непълнолетни: вътрешността на помещенията да е с приветлив и подходящ за възрастта вид; да има легла, окомплектовани с постелен инвентар (чаршафи, калъфи, одеяла, възглавници), маса, два стола, шкаф за лични вещи, сапун и кърпи; да е осигурено постоянно наблюдение - директно или чрез видеокamera на монитор; в тях да са монтирани сигнални бутони на достъпно за задържаните малолетни и непълнолетни място; стъклата на прозорците им да са обезопасени от вътрешната страна с метална мрежа, така че малолетните и непълнолетните да не могат да ги достигнат; в помещенията да не се допуска наличието на открити електроизточници, остри, режещи, запалителни и други предмети, които биха застрашили здравето и живота на задържаните.

Помещенията за задържане на непълнолетни в повечето посетени РПУ са в значително по-добро състояние по отношение на материалните условия от помещенията за задържане на пълнолетни лица. За съжаление такива помещения имаше само в някои от РПУ. При посещенията изследователите на БХК установиха, че такива помещения няма в следните 24 РПУ: 1 и 4 РПУ – Бургас (за целта се използва ДВНМН в града), 1 и 2 РПУ – Плевен, РПУ – Павликени и РПУ – Горна Оряховица (използва се ДВНМН в Горна Оряховица), 1, 3, 4 РПУ- Пловдив – (използва се ДВНМН в града), 2 РПУ – Добрич (привеждат се в 1 РПУ в града), 3 и 7 РПУ – София (задържаните непълнолетни се транспортират до ДВНМН или до 6 или 8 РПУ, където има помещения), РПУ- Асеновград (използва се ДВНМН – Пловдив), РПУ – Балчик (привеждат се в гр. Добрич), РПУ – Ботевград, РПУ – Габрово, РПУ – Харманли (транспортират се до РПУ Любимец, където има помещение), РПУ – Карнобат (има помещение за полицейска закрила), РПУ – Попово (децата се транспортират до Търговище или Горна Оряховица), РПУ – Стражица, РПУ – Трявна, РПУ – Троян, РПУ – Велико Търново, РПУ – Враца. Очевидно РПУ, в които няма помещения за задържане на малолетни и непълнолетни използват помещения на други РПУ в града или най-близките ДВНМН.

Районните полицейски управления, в които бяха обособени помещения за задържане на малолетни и непълнолетни, ги бяха оборудвали с матраци, одеяла, чаршафи и дори столове и маси. Освен това във всички помещения за задържане на непълнолетни имаше пряк достъп до естествена светлина и достатъчно изкуствена светлина, както и отопление. Изключение в това отношение прави 1 РПУ – Русе, в което стаята за малолетни и непълнолетни не беше оборудвана с легло, а само със скъсан диван и стол. Обяснението на служителите беше, че задържаните непълнолетни прекарват нощта в специално оборудвано помещение в отрезвителя в гр. Русе и в РПУ престояват само за оформяне на документация по задържането. В РПУ в Девня, Казанлък, Кюстендил и Петрич бе съобщено, че помещенията за задържане се използват и за оказване на полицейска закрила по Закона за закрила на детето. Единични са случаите на РПУ, в които има отделни помещения за оказване на полицейска закрила и този факт беше обясняван предимно с липсата на случаи за оказване на такава закрила.

5.3 Хранене на задържани лица

Във всички посетени РПУ (преди влизане на *Инструкция I-167* на МВР в сила), с изключение на 1 РПУ – Перник, РПУ – Ботевград и РПУ – Сливница, задържаните за 24 часа лица не се хранеха за сметка на РПУ, в което са задържани. Съществуваха няколко варианта за доставянето на храна на задържани лица, наложени от практиката. Единият от тях беше, че задържаните лица могат да помолят дежурен служител да им закупи храна с техни средства. Другият предполагаше роднини или близки на задържаните лица да донесат храна в РПУ. Третият вариант бе, ако задържаният няма средства и роднини и близки, които да му доставят храна, служителите на РПУ да му закупят закуска с лични средства. След влизане на *Инструкция I-167* на МВР в сила в някои от РПУ се наложи практика на приготвяне на храна за задържаните лица в столовете за служителите на РПУ и доставянето ѝ до помещенията за задържане. За закуска и вечеря се набавя суха храна на остатъчната стойност от дневния оклад от 2.06 лв. за пълнолетните и 3.06 за малолетните и непълнолетните, след като се приспадне стойността на обяда.

5.4. Проблеми в заведенията за отрезвяване

В хода на проекта изследовател на БХК посети и две заведения за отрезвяване – в Русе и Бургас. Нормативната уредба за устройството и дейността на заведенията за отрезвяване е представена от 2 главни документа - *Законът за министерството на вътрешните работи* и *Заповед № 1-47/18.01.1971 /секретна/*.

ЗМВР допуска възможността за съществуване на заведения за отрезвяване, но излага неясно функциите им и не урежда устройството им:

“...Чл. 82. (1) Полицейските органи могат да настаняват в заведения за отрезвяване лица, които поради употреба на алкохол или на други упойващи вещества не могат да контролират поведението си и нарушават обществения ред или са намерени на обществени места в безпомощно състояние.

(2) Полицейските органи в срок от 24 часа уведомяват прокурора за лицата, настанени в домовете по ал. 1...”

Функционирането на отрезвителите се урежда със *Заповед № 1-47/18.01.1971*. Тя има няколко сериозни дефекта, тъй като е:

1. секретна;
2. крайно остаряла и неадекватна на съвременните норми на медицинска обслужване;
3. нарушава пряко поне 4 закона, а вероятно и повече (ЗЗД, ЗЛЗ, ЗКНВП, ЗСОЛСБ).

В заповедта се изреждат необходимите документи, които заведенията за отрезвяване трябва да водят:

1. регистрационен картон,
2. картотека от регистрационните картони по т.1,
3. книга за доведени пияни лица,
4. карта (в нея се регистрират медицинско-юридически факти),
5. протокол за обиск,
6. докладна записка до РДВР за обстоятелствата, при които е намерено и доведено лицето в отрезвителя,
7. книга за медицински прегледи.

Предпоставките човек да попадне в подобно заведение са да не контролира поведението си или да е в безпомощно състояние. И в двата случая трябва да е налице употреба на алкохол или друго упойващо средство. Крайно притеснително е, че няма ясно посочени обективни медицински и юридически критерии за установяване:

1. употребата на алкохол.

Тя не се изследва по никакъв начин. На практика е невъзможно да бъде доказана употребата на алкохол, а още повече концентрацията му. РДВР разполага с технически уреди, но те не се използват в отрезвителите.

2. употребата на други упойващи вещества

Тя също не се изследва по никакъв начин. Тук проблемите са доста по-значими поради нарасналата употреба и асортимент на наркотичните вещества, разнообразието на клиничните им прояви и по-трудната диференциална диагностика. Практиката да не се изследват приетите лица за употреба на наркотици се обосновава с високата цена на еднократните тестове (около 5 лева).

3. контролът на поведението

Не съществува дефиниция на понятието “нарушаване на обществения ред поради липса на контрол поради употреба на алкохол или други упойващи вещества”, както се разбира от ЗМВР. Съвсем закономерно и практиката на прилагане на закона е произволна. Служителите в посетения отрезвитель съвсем не бяха единодушни помежду си например ще отведат ли (избягва се думата “задържане”) човек, който е пил 2 бири и върви и пее по улицата.

4. безпомощно състояние

Също липсва дефиниция в контекста на чл. 82 от ЗМВР.

От изложеното става ясно, че е възможно да бъдат задържани и отведени в отрезвители лица, които не са употребявали алкохол или друго упойващо вещество, както и такива, които са употребили и се намират на обществено място. В последния случай както се вижда, преценката за нарушаване на обществен ред или безпомощно състояние може да бъде на който и да е служител по съвсем субективни критерии.

Престоят от заведенията за отрезвяване също е по преценка на служителите там, като максимумът е 24 часа. Въпреки че ЗМВР в чл.82 използва термина “отвеждане”, в практиката несъмнено в много случаи е налице фактическо задържане, изпълнено не по реда на чл.70 от ЗМВР. Същевременно, заведенията за отрезвяване дават при поискване официална информация от своята картотека на всякакви институции (съд, прокуратура, затвори, следствие, при граждански дела), което може да има сериозни последствия за регистрираните лица. Напълно незаконна е разпоредбата на чл. 20 от цитираната заповед за лицата, приети в заведения за отрезвяване повече от 2 пъти в една година, да се известяват ръководствата на предприятия, социални работници, обществени и професионални организации.

Друг голям проблем на тези заведения е медицинското обслужване и законовият статут на медицинската дейност и персонал. В единия от посетените отрезвители работят 5 полицейски сержанти, които са и дипломирани медицински фелдшери. Те несъмнено извършват медицинска дейност:

1. преглеждат доведените лица, като същевременно ги и обискират между другото;
2. издават диагнози със сериозни медицински и юридически последствия за пациентите/арестантите, като например “алкохолна интоксикация III степен”, “тежко морфиново отравяне” и пр.;
3. предписват курсове на лечение с медикаменти;
4. извършват лечение с медикаменти.

Известно е, че медицинската дейност в България се извършва по реда на обширна нормативна уредба, главно представена от *Закона за лечебните заведения (ЗЛЗ)*. Ако се разгледа само последния закон ще се установи, че:

1. медицинската дейност в заведенията за отрезвяване е незаконна – липсват изискваните по ЗЛЗ регистрации;
2. медицинските фелдшери работят в разрез със *Закона за съсловните организации на лекари и стоматолози в България (ЗСОЛСБ)*. Те нямат регистрация, а следователно нямат удостоверения и нямат право да извършват медицинска дейност. Също така следва да изгубят правата си на медицински фелдшери, ако работят по този начин над 5 години;
3. Налице е и грубо нарушаване на *Закона за контрол на наркотичните вещества и прекурсорите (ЗКНВП)*. От прегледа на медицинската книга е видно, че в много случаи са предписвани и прилагани медикаменти от групата на барбитуратите, бензодиазепините и др. подобни, които легално са дефинирани като “наркотици”. В спешния шкаф също бе открит “Диазепам”. Вероятно медицинското състояние на пациентите/арестантите обуславя употребата им, но липсва регистрация на

заведението в РЦЗ или друго разрешително по ЗКНВП за съхраняване, употреба и предписване на наркотични медикаменти. На практика те се доставят незаконно от колеги от ЦСМП, тъй като фелдшерите от отрезвителя не могат да предпришат и закупят подобни медикаменти.

След завършване на проекта бе публикувана Наредба I-2678 от 12.12.2003 на Министерството на вътрешните работи и Министерството на здравеопазването за заведенията за отрезвяване, която не е коментирана тук. Безспорно тя урежда някои от описаните (но далеч не всички) нормативни конфликти. БХК няма впечатления от практическото прилагане на тази наредба.

6. Превенция

6.1. Достъп до адвокатска защита

Достъпът до адвокатска защита, особено по време на досъдебното производство е сериозен проблем с българската система на наказателно правораздаване. Изследвания на БХК в миналото установиха, че много обвиняеми и подсъдими участват в досъдебното и в съдебното производство без адвокат. След реформата на НПК през 1999 г., с която бе добавена една обща разпоредба, даваща право на разследващия орган или на съда да преценява дали да назначи адвокат на лице, което няма средства да си наеме, положението в съдебната фаза се подобри, без да достига изискуемия от международното право стандарт. На досъдебната фаза обаче проблемът остана сериозен.

В анкетата, която БХК разпространи сред лишени от свобода, бяха включени и няколко въпроса за достъпа до адвокатска защита по време на досъдебното производство. Ето разпределението на отговорите на един от тях:

От кой момент на досъдебното производство имахте адвокат?

Отговор	Брой	Процент
нямах през цялото време	305	49.2
имах от самото начало	182	29.4
имах, но не от самото начало	123	19.8
не знам/не помня/без отговор	10	1.6
Общо	620	100.0

Тези данни показват, че положението не се е променило никак в сравнение с 1999 г., когато делът на лицата, които не са имали адвокат по време на досъдебното производство бе също около 50%.¹

Достъпът до адвокатска защита в системата на наказателното правораздаване в България, особено по време на досъдебното производство, продължава сам по себе си да предизвиква сериозни нарушения на правото на справедлив процес. Този проблем, в допълнение, дава отражение върху превенцията на изтезанията и малтретирането по време на полицейското задържане. Огромният брой хора, които се задържат и впоследствие участват в досъдебното производство (а някои от тях дори се и съдят) без адвокат, са изложени на специфичен и сериозен риск от изтезания и малтретиране.

6.2. Практика по спазване на правото на адвокатска защита

Съгласно ЗМВР, чл.70, ал.4, от момента на задържането им лицата имат право на адвокатска защита. Според чл.18 на Инструкция № I-167 незабавно след задържането

¹ Виж: БХК, Достъпът до правосъдие: Международни стандарти и положението в България, София, 2003 г., с.79.

лицето се запознава с основанията за задържането и му се разяснява правото му на адвокатска защита.

В хода на проекта интервюираните служители на РПУ в страната изразиха различни виждания относно адвокатската защита при 24-часовото задържане. Едни от тях споделиха становището си, че въпреки законово регламентираното право на задържаните лица, не е работа на полицейските служители да осигурят ползването на това право и затова те не се ангажират с това. Други обясниха, че задържаните лица нямат нужда от адвокатска защита преди на тях да им е било повдигнато обвинение. Трети споделиха за наличните проблеми с наетите от задържани лица със сериозни криминални прояви адвокати, които често отправяли заплахи към служителите в РПУ.

Тъй като от особен интерес за БХК беше осъществяването на правото на адвокатска защита от лица, които нямат възможност да заплатят на адвокат и желаят да ползват служебен защитник, то на този въпрос бе отделено специално внимание. Оказа се, че в никое от посетените РПУ не са били назначавани служебни защитници за 24-часовото задържане. Като най-чест мотив за това беше изтъквана липсата на средства в бюджетите на РДВР за покриване на разходите за хонорари на служебните защитници. В някои РПУ бяха дадени обяснения, свързани с липсата на повдигнато обвинение и неуместната в такъв случай намеса на служебен адвокат.

С окръжно писмо №463 от 29.03.2002 г., издадено от ДНСП преди предстоящата визита на Комитета против изтезанията към Съвета на Европа, беше наложено задържаните в РПУ лица да попълват декларация, в която удостоверяват, че са запознати с правото си на адвокатска защита и заявяват дали желаят или не да се ползват от такава. Впоследствие това задължение премина в *Инструкция № I-167*. В текста на декларацията не се прави изрично разграничение на служебната адвокатска защита от избора от задържания на личен адвокат, на когото сам да заплати хонорар. Ето защо при прегледа на декларациите в някои РПУ бяха видени следните записи от задържани лица “не желая, защото нямам средства”, “не желая, защото не познавам такъв”, “желая, но по-късно” и др. По данни на служителите във всички посетени РПУ на поискалите адвокатска защита се осигурява възможност или лично да се обаждат на адвокатите си (от мобилен телефон, преди да им бъде иззет или от телефона в дежурната стая или в стаята на служителя, който работи с тях) или дежурният служител се обажда на посочен от задържаното лице адвокат на телефонен номер, който задържаното лице съобщава или написва в декларацията. БХК направи изследване в няколко РПУ (където се съхраняваха декларации) на попълнените декларации с цел да установи колко от задържаните са пожелали да ползват адвокат. В таблицата по-долу са изложени данните, събрани от прегледа на декларациите в посетените РПУ:

Достъп до адвокатска защита

РПУ	Брой на задържаните, чийто декларации са били прегледани	Брой на пожелалите да се ползват от адвокатска защита	Период, за който са били прегледани декларации
Асеновград	65	1-2 случая	януари- септември
Балчик	около 100	15 случая	януари – август
Благоевград	235	33 случая	януари –август
Ботевград	няма данни	няма данни	няма данни
1 Бургас	35	21	януари- юли
4 Бургас	15	0	януари-май
Бяла	101	3	януари-ноември
1 Варна	205	58	април- юни
3 Варна	128	25	1.06- 16.06.2003
Велико Търново	58	единични	януари-април
Видин	65	8	януари-юли

Враца	12	няма данни	януари-май
Вършец	33	5	януари-ноември
Габрово	101	няма данни	януари-март
Горна Оряховица	38	единични	януари-март
Девня	168	21	януари – септември
Димитровград	166	30	януари- юни
1 Добрич	332	43	януари-август
2 Добрич	54	3	януари-август
Дупница	12	4	юни и юли
Елин Пелин	9	няма данни	януари-февруари
Ихтиман	49	1	януари-септември
Исперих	9	0	януари-септември
Казанлък	120	25	юли-октомври
Карлово	12	1	април
Карнобат	31	2	януари-октомври
Кърджали	54	5	14.11-14.12.2003
Кюстендил	32	10	януари-август
Ловеч	105	няма данни	януари-април
Лом	около 100	0	януари- май
Монтана	около 200	26	януари-юли
Нови Пазар	117	няма данни	януари септември -
Павликени	37	единични	януари - март
Пазарджик	30	няма данни	април-май
1 Перник	15	1	юни
Петрич	42	15	юли
1 Плевен	около 85	няма данни	януари-май
2 Плевен	131	единични	януари- май
1 Пловдив	15	8	август
3 Пловдив	16	6	септември
4 Пловдив	няма данни	няма данни	няма данни
6 Пловдив	53	9	1.10 - 20.12.2002
Попово	32	8	януари-септември
Провадия	148	3	януари-октомври
Разград	3	0	януари-май
1 Русе	18	1	юни
2 Русе	327	8	януари-юни
Самоков	18	2	
Сандански	около 10	2	януари
Свиленград	141	3	януари-декември
Септември	35	1	януари-септември
Силистра	241	19	януари-август
Сливен	213	45	януари-юли
Сливница	11	0	януари и февруари
Сливо Поле	18	2	януари-октомври
Смолян	32	7	януари-септември
1 София	няма данни	няма данни	няма данни
2 София	няма данни	няма данни	няма данни

3 София	155	10	6-13.10.2003 г.
4 София	няма данни	няма данни	няма данни
6 София	14	2	12-17.09.2003 г.
7 София	няма данни	няма данни	няма данни
9 София	няма данни	няма данни	януари-март
Стара Загора	207	23	януари-август
Стражица	31	единични	януари-март
Троян	15	няма данни	януари-април
Трявна	10	няма данни	януари-март
Тутракан	26	5	януари-октомври
Търговище	187	8	януари-юли
Харманли	30	3	юли 2003
Хасково	30	10	16.07-15.08.2003
Шумен	585	25	януари-юли
Ямбол	69	9	март-юни

От всички 5791 прегледани декларации в различни РПУ в страната едва в 581 (10 %) е декларирано желание от страна на задържаните да ползват адвокатска защита. При това, както бе подчертано по-горе, такава не е била получена за 24-часовото задържане на лицата въпреки желанието им. Тези данни доказват, че на практика на задържаните лица не се осигурява адвокатска заплата от самото им задържане.

В някои РПУ (Стара Загора, Благоевград и др.) дори при повдигнато обвинение служебен защитник се назначава, след като се уведоми председателя на съответната адвокатска колегия и той посочи адвокат, който да поеме служебната защита на обвиняемия. Адвокатските колегии най-често не предоставят списък с адвокати, които са заявили желание да оказват служебна защита на РПУ. Те обикновено предоставят списък на всички записани в адвокатската колегия адвокати. В някои случаи, дори да не се налага съгласуване на избора на защитник с председателя на адвокатската колегия, полицейският служител трябва да прозвънява поред на адвокати от списъка и да ги уведомява за случая, по който е поискана служебна защита. Така е възможно да бъдат уведомени няколко адвоката, докато един от тях се съгласи да поеме конкретната защита. Това беше посочено като проблем от РПУ, тъй като на съответния служител, който работи с обвиняемия в РПУ, се налага да отложи във времето конкретни следствени действия до наемането на защитник и това забавя като цяло времето на разследването на съответното престъпление.

6.3. Практика по спазване на правото на уведомяване на близки и роднини

Незабавното уведомяване на роднини или близки за местонахождението на задържаното лице е друга мярка, която има превантивен ефект върху възможното нарушаване на неговите човешки права. За съжаление, подобно задължение не е записано в ЗМВР, въпреки многократните препоръки на местни и международни правозащитни организации, включително на Европейския комитет против изтезанията още сред първото му посещение в България през 1995 г.²

Уведомяването на роднини и близки бе едно от нещата, които изследователите на БХК успяха да проверят само в няколко подбрани РПУ на основата на данните, предоставени в декларациите, които задържаните подписват. Таблицата по-долу съдържа информация за броя на задържаните лица, които са пожелали, по сведенията от техните декларации, да бъдат уведомени техните роднини или близки за тяхното задържане:

² Виж: *Report to the Bulgarian Government on the Visit to Bulgaria Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 26 March to 7 April 1995*, Strasbourg, 6 March, 1997, §83.

Уведомяване на близките за задържането в избрани РПУ

РПУ	Брой на задържаните, чийто декларации са били прегледани	Брой на задържаните, пожелали да бъдат уведомени техните близки за задържането	Период, за който са били прегледани декларации
Балчик	100	12	януари – август
Благоевград	235	108	януари –август
Бяла	101	9	януари-ноември
Велико Търново	58	1	януари-април
Видин	65	17	януари-юли
Вършец	33	4	януари-ноември
Девня	168	28	януари-септември
Димитровград	166	41	януари- юни
1 Добрич	332	78	януари-август
2 Добрич	54	8	януари-август
Дупница	12	3	юни и юли
Исперих	9	0	януари-септември
Казанлък	120	27	юли-октомври
Карнобат	31	3	януари-октомври
Монтана	200	51	януари-юли
1 Перник	15	2	юни
Петрич	42	27	юли
3 Пловдив	16	8	септември
Провадия	148	13	януари-октомври
Разград	3	0	януари-май
2 Русе	327	27	януари-юни
Септември	35	6	януари-септември
Силистра	241	25	януари-август
Сливен	213	12	януари-юли
Сливо Поле	18	5	януари-октомври
Смолян	32	9	януари-септември

З София	155	14	6-13.10.2003 г.
Стара Загора	207	1	януари-август
Тутракан	26	7	януари-октомври
Хасково	30	15	16.07-15.08.2003
Шумен	585	36	януари-юли
Общо:	3777	597	

Впечатлението от горната статистика е отново мрачно. Само около 16% от задържаните в избраните РПУ, които представляват една представителна извадка за системата, са пожелали в декларациите си контакт с роднини или близки. Делът на тези, които са получили такъв контакт вероятно е още по-нисък. Това означава, че една голяма част от задържаните са оставени сами с полицейските органи в първите, най-рискови часове на тяхното задържане с всички произтичащи от това негативни последици.

6.4. Практика по спазване на правото на медицински преглед

Осигуряването на медицинско обслужване на задържаните на основание чл. 70 ЗМВР лица не е нормативно уредено в българското законодателство. Непосредствено след отвеждането в полицейския арест, често се налага на задържаните да се окаже спешна медицинска помощ. В други случаи решаваща за извършването на профилактичен преглед е преценката на полицейските служители, за да бъде установено дали лицето може да прекара известен период от време в полицейски арест без риск от рязко влошаване на здравето. В няколко от посетените РПУ бе съобщено, че ако след извършен преглед лекарят прецени, че задържането ще е опасно за здравето на лицето, служителите се съобразяват със становището и не задържат лицето.

При изследването на механизма, по който се извършва медицинското обслужване след задържане, не бе установена единна практика. След приключване на дейността по проекта може да бъде направено обобщението, че различията варират от задължителни прегледи на всички задържани лица преди и след задържането до търсене на услугите на Центровете за спешна медицинска помощ само в случаи на ясни следи от побой или при видими на пръв поглед здравословни проблеми на задържаното лице.

С въвеждането на Декларацията за правата на задържаните лица през март 2002 г. проблемите, които стояха пред медицинското обслужване в полицейските арести не бяха решени. Текстът на т. 2 от декларацията гласи:

“Декларирам, че имам/нямат здравословни проблеми изразяващи се в, които налагат консултация с лекар.”

Следващата т. 3 гласи:

“Декларирам, че желая/не желая медицински преглед от лекар по мой избор и за моя сметка.”

С текста на т. 2 задържаното лице може само да декларира наличието на здравословен проблем и да опише вида на заболяването или симптомите. Дори да не направи описание на заболяването си обаче, от текста на т. 2 се подразбира, че лицето може да прецени, че проблемът налага консултация с лекар.

С текста на т. 3 задържаното лице не само че декларира, че желае медицински преглед, но също така декларира, че иска да му бъде направен преглед от лекар по негов избор и за негова сметка, т.е. то би трябвало да има предвид конкретен лекар или да му се предостави възможността да избере такъв, на който след това и да заплати за извършения преглед. Така формулиран, текстът по никакъв начин не насърчава задържаните лица, дори когато имат здравословен проблем, да искат да бъдат прегледани. Само в няколко от посетените РПУ служителите съобщиха, че са осъществили контакти с общопрактикуващи лекари по конкретно искане на задържаните лица. Текстът на т. 3 създава редица проблеми и на полицейските служители. В случаи на по-голям брой задържания, за избягване на

проблемите, до които може да доведе желанието на задържаните лица за медицински преглед, най-често полицейските служители или сами попълват декларациите и дават на лицето само да се подпише отдолу, или попълването на декларациите от задържаните лица се извършва под диктовка на служителите.

Никъде в образеца на декларацията с изключение на мястото, оставено за подпис, не е посочено, че тя трябва да се попълни лично от задържаното лице. Поради това при прегледа на декларациите в повечето от посетените РПУ изследователите констатираха, че голяма част от тях бяха попълнени еднотипно. Вместо изписване на посочената дума, в оставеното за целта място в няколко поредни декларации на лица, които са били задържани едновременно, е вписано най-често “не” с един и същ почерк.

Според проверените декларации, относителният дял на задържаните лица, които декларират, че имат здравословни проблеми и желаят медицински преглед при поставените в декларацията условия варира в различните РПУ от нула до 20 %. Изключение правят само РПУ в гр. Лом, където от 127 задържани 99 са пожелали да бъдат прегледани и две РПУ в областни градове, където, според твърдения на служителите, процентът на желаещите преглед достига от 40 до 80 %. Тези твърдения обаче не се потвърдиха при проверката на декларациите. В случаите, когато относителният дял на задържаните лица, пожелали да им бъде извършен преглед е по-голям, очевидно става въпрос за неразбиране от страна на задържаните, че трябва да повикат личния си лекар или да заплатят за прегледа, или за нежелание от страна на служителите да разясняват на задържаните условията, при които може да им бъде извършен преглед. При интервюиране на лишени от свобода за начина, по който са били приканвани да попълнят декларации, бяха съобщени и противоположни случаи – първо полицейският служител пита дали задържаното лице има пари да плати на лекар за преглед и при отрицателен отговор му нарежда да пише, че след като няма пари не може да иска да бъде прегледан. В няколко от прегледаните декларации действително задържаните лица бяха записали вместо желая/не желая - “нямам пари”.

В около една пета от посетените РПУ непосредствено след задържането на всички задържани лица се извършва медицински преглед. Това е характерно за РПУ в по-малки населени места с по-малък брой задържания, каквито са Бяла, Горна Оряховица, Елин Пелин, Дупница, Исперих, Павликени, Попово, Самоков, Септември, Сливо поле, Стражица, Троян, Харманли, Свиленград, но и за три от областните центрове – Благоевград, Силистра и Смолян. В няколко от тези РПУ преглед на лицата се извършва и при освобождаване.

В двете РПУ в гр. Русе, въпреки големия брой задържания, е възприета следната практика: За всяко задържано лице, независимо от това дали е заявило здравословни проблеми или не, се уведомява фелдшер, който посещава РПУ, преглежда лицето при постъпването му и при освобождаването му и издава документ за прегледа. Прегледът и заключението от него се записват в справка за предварителен медицински преглед, в която се отразява премереното кръвно налягане, общ статус, наранявания, дата и час на прегледа, подпис и печат от фелдшера и подпис на задържаното лице. В справката са включени само 2 реквизита – сегашно състояние и заключение. Така фелдшерът дава заключение дали съответното лице може да бъде задържано в РПУ. Тези две справки – преди задържането и преди освобождаването – се прилагат към заповедта за задържане, декларацията, протокол от обиск и се съхраняват в деловодството.

В другите посетени РПУ преглед се извършва, само когато това се налага от здравословното състояние на лицето. Конкретният механизъм, който е възприет от полицейските служители за извършването на преглед, най-често се свежда до търсене на услугите на централите за спешна медицинска помощ (ЦСМП). По този начин се извършват прегледи в 70 % от посетените РПУ. В останалите РПУ прегледи се извършват, както следва:

- от лекар на щат към РДВР или от фелдшер към следствения арест, като само в извънработно време се търсят услугите на ЦСМП (около 12 РПУ);
- от лекар от диагностично-консултативни центрове (ДКЦ), който идва на място или задържаните лица се отвеждат в най-близкия център;
- от специалисти от МВР-болница (Горна Оряховица, 2 РПУ София);
- от общопрактикуващи лекари - само в няколко РПУ част от прегледите се извършват от общопрактикуващи лекари. В други 14 РПУ са отбелязани единични прегледи на задържани лица, но в хода на изследването не бе уточнено дали това са лични лекари на задържаните лица или използването на услугите им се извършва срещу заплащане;
- от частна клиника, с която РПУ е сключило договор (Лом).

Най-често разпространената практика да се ползват услугите на ЦСМП в някои от посетените РПУ бе довела до откази или несъгласие на екипите да извършват прегледи на задържани лица. Това те аргументираха с обстоятелството, че трябва да извършват прегледи, които в по-голямата си част не са спешни. Предвид на това, при обсъждането на проекта на *Инструкция № I-167*, представителите на БХК направиха следното предложение до Постоянната комисия по правата на човека и полицейската етика към МВР за механизма за осигуряване на медицинско обслужване на задържаните по ЗМВР лица:

1. При всяко задържане РПУ осъществява контакт с общопрактикуващ лекар (ОПЛ) от територията на общината, който осъществява прегледа като неотложен (по смисъла на НРД) в рамките на 1 час.

2. Изключително и само в случаите на спешни или животозастрашаващи състояния се известява центъра за спешна медицинска помощ (ЦСМП) от ОПЛ или РПУ.

Предимствата на предложения вариант бяха, че той се вместише в съществуващата нормативна база и се финансираше от държавния бюджет за спешните случаи и от НЗОК - за неотложните. Заедно с това предлаганата схема отговаряше на изискванията за преглед от независимо медицинско лице и беше приложима в големи мащаби. В крайна сметка предложението не бе възприето и в текста на инструкцията не бе упоменат конкретен механизъм за медицинско обслужване на задържаните лица.

При прегледа на документацията, свързана с извършения медицински преглед, се оказва, че не е възможно да се проследи дали ако задържаното лице декларира, че желае медицински преглед, такъв преглед действително е извършен. Причината за това е, че не във всички случаи документът от извършения преглед се съхранява в РПУ. По сведения на интервюираните служители, след извършването на преглед документът (най-често фиш, издаден от ЦСМП) се прилага към преписката. Само в една пета от посетените РПУ във всички случаи на извършване на преглед, копие от документа е прикрепено към заповедта за задържане и декларацията. Например в РПУ – Карнобат в папката “Заповеди за полицейско задържане” към всяка една заповед е приложен или фиш от ЦСМП или бележка, на която е написано “Днес.....извърших преглед на..... Клинично здрав. Може да бъде задържан за 24 часа.”

В около една четвърт от посетените РПУ копие от документа за медицински преглед не се прилага към заповедите и декларациите. Това в най-голяма степен е характерно за РПУ в големи градове, които извършват голям брой задържания и където относителният дял на извършените медицински прегледи спрямо общия брой на задържаните лица е изключително малък. Илюстративна в това отношение е практиката на РПУ към СДВР:

В Първо РПУ при извършване на преглед лекарите издават документ, който се прилага единствено към преписката и копие не остава в РПУ. В книгата за постъпилите и освободените, в графата за здравословно състояние на задържания, се записва “добро”, “пиян”, “силно алкохолно опиянение” или “наркотично зависим”.

Във Второ РПУ комплексното медицинско обслужване се осъществява в МВР болница, а при спешни случаи – най-често по повод на задържане на наркомани, от Центъра за спешна медицинска помощ. Служителите са инструктирани да отведат задържания в болница, дори против желанието му, за да бъде описано здравословното състояние към времето на задържането. Резултатите от извършения медицински преглед на задържаните лица се вписват в медицинска бележка, която се прилага към преписката.

В Трето РПУ медицински преглед се извършва на задържаните, които изрично са поискали това или когато задържаните лица са наркомани, или имат явни следи от насилие по тялото. Ако задържаното лице иска да го прегледа личният му лекар, такава възможност му се предоставя, като дежурен служител се обажда на лекаря. Обикновено обаче задържаните знаят, че трябва да заплатят за този преглед и затова не го желаят. Голяма част от задържаните лица също така не са здравноосигурени и нямат личен лекар. За наркомани медицински прегледи се извършват на място в РПУ от лекари от ЦСМП. Ако лекар от ЦСМП препоръча консултация със специалист или хоспитализация, задържаният се отвежда в МВР болница. При всеки преглед се изготвя фиш от медицински преглед, но той не се прилага към декларацията и заповедта за задържане.

В Шесто РПУ медицински преглед може да бъде извършен или когато задържаното или доведено лице има видими следи от насилие, или когато само пожелае да бъде прегледано. Най-често лицата се водят за преглед в ИСМП "Пирогов". След прегледа копие от медицинския документ се прикрепя към заповедта за задържане, която върви с преписката. Случвало се е при преглед в "Пирогов" да се дават направления за преглед при специалисти. В такива случаи най-често задържаните лица се водят в ИСУЛ. Медицинският преглед се регистрира само в документ, който се издава от лекаря, извършил прегледа. Такива документи се прилагат само в преписката.

В Седмо РПУ при изрично декларирано желание от страна на задържаното лице да бъде прегледано от лекар, то се води в ДКЦ, който е на 100 м. от полицейското управление или лекар оттам посещава управлението. Според служителите в РПУ се поддържат много добри взаимоотношения с лекарите там. Особено при задържане на лица с наркоманна зависимост, лекарите от ДКЦ ги преглеждат по 2-3 пъти на нощ. Ако задържаните лица имат постоянно лечение или терапия с определен медикамент, те съобщават това на дежурен служител и той информира роднините на задържания да донесат съответния медикамент в РПУ. До момента е нямало случай на задържано лице, което да е поискало да бъде прегледано от личния си лекар, но в РПУ имат готовност да се обадят на личен лекар, ако това бъде поискано. Медицинският преглед се регистрира винаги в медицински документ, но такива не бяха открити в деловодството, прикрепени към заповедите и декларациите, защото те се прикрепяли към преписката и един екземпляр се давал на задържания.

В Девето РПУ няма възможност за осигуряване на преглед на задържаното лице от лекар по негов избор и за негова сметка. Медицински преглед се извършва от лекари от ЦСМП или от лекар в МБАЛ, като дежурният служител транспортира лицето до нея. Документът от медицински преглед се прикрепя към преписката на задържаното лице.

В книгата за задържани лица е предвидена отделна графа, в която се вписва информация за здравословното състояние на лицето при задържането. Тази графа най-често се попълва от полицейски служители, които сами извършват преценка на здравословното състояние. След обнародването в Държавен вестник на Инструкция I-167 в РПУ се въведе отделно "Книга за медицински прегледи на задържаните лица", с помощта на която, въпреки липсата на медицински документи, би могло да се проследи каква част от задържаните лица биват прегледани от лекар. В отделните графи за всяко прегледано лице се вписва номерът на заповедта за задържане, точният час на извършване на прегледа, резултатът от прегледа при задържане или по време на пребиваването на лицето в структурното звено на МВР. Отказът на лицето да бъде прегледано се документира в отделна графа.

7. Служители на МВР

В изследването си БХК се спря и на условията за работа на служителите на МВР, изхождайки от презумпцията, че те донякъде обуславят взаимоотношенията между тях и задържаните лица и влияят на условията, при които последните се задържат. Във въпросника за посещенията в РПУ на условията на работа на служителите на МВР бе отделено специално място.

7.1. Материални условия на труд

Състоянието на помещенията на служителите в повечето РПУ в страната е лошо. В РПУ в Благоевград, Дупница, Харманли, Петрич и 4 РПУ в София в стаи с големина 12 кв. м. работят по трима или четирима служители. В 3-то РПУ в Пловдив се налага 10 служители да работят в една стая. Помещенията са обзаведени само с бюра, телефони, столове и шкафове. Стаите не са ремонтирани повече от 10 години, като се правят само козметични ремонти през 3-4 години.

В повечето управления няма достатъчно компютри и дори пишешци машини. По-голяма част от компютрите, които изследователите на БХК видяха в полицейските управления, бяха закупени с лични средства на служителите. МВР оборудва с компютри само паспортните служби и деловодствата в управленията.

В повечето полицейски управления липсват помещения за разпознаване на заподозрени и за разпит. Все още някои от дознателите са настанени по двама в стая, което затруднява работата им.

Друг голям проблем в работата на полицейските служители е амортизираният автомобилен парк в много от полицейските управления в страната, както и ниският лимит за гориво. Повечето управления набавят нужните си автомобили чрез дарения. В гр. Лом например, при проверка на РДВР от 22.04.2003 г. е установено, че патрулната кола на РПУ в Лом е в окаяно състояние: стъклото на вратата на шофьорското място пада непрекъснато, кабели висят от арматурното табло и като цяло автомобилът представлява опасност за живота и здравето на служителите. В по-голяма част от полицейските управления е въведен месечен лимит на горивото на служебните автомобили, който обикновено е между 30 и 100 литра на автомобил на месец.

7.2. Мотивация на персонала

Изследователите на БХК забелязаха, че служителите в полицейските управления в по-малките населени места за сравнително доволни от заплащането си, докато служителите в големите градове се оплакват, че заплащането им не е адекватно на положението труд и риска, свързан с професията им. Извънредният труд почти никъде не се заплаща, а се компенсира с допълнителна почивка.

Служителите в РПУ изразиха мнение, че сегашната система на заплащане, при която независимо от извършената работа служителите получават еднакви заплати, не успява да ги мотивира за извънредна работа. Има нужда от създаването на по-ефективен механизъм за мотивация на работещите в системата на полицията. Засега той се изразява единствено в изразяване на благодарност, похвала, повишаване в звание или длъжност и малка предметна награда.

7.3. Обучение

Обучение на служители по програми, одобрени от МВР, се провежда в почти всички РПУ в България. Обучението е тематично и се извършва по сектори, групи и направления в управленията. Обикновено служители от РДВР обучават офицерите от управленията в страната и след това офицерите обучават останалите си колеги. В почти всички управления се канят външни лектори: лекари, съдии, прокурори, лидери от квартали с преобладаващо ромско население и т.н., които изнасят беседи, лекции и дискусии на служителите.

В някои РПУ се провежда допълнително обучение, извън определеното от МВР. Подобна положителна практика има в Казанлък, където с външно финансиране се обучават служители за работа с неправителствени организации. В Павликени двама служители са завършили курсове по ромски език през 2003 г.

В 1 РПУ в Перник обучението за 2003 г. се извършва по план, който включва 48 часа теоретична подготовка. В програмата се включва гледане на филм от Комитета за предотвратяване на изтезанията, лекции и казуси относно права на човека и задържането. Показани са лекции, подготвени от психоложката на отдел "Човешки ресурси" в РДВР за "Права на човека и полицейска практика", "Основни права и свободи на човешката личност", "Задържане на лице", "Използване на физическа сила, помощни средства", "Употребя на оръжие", "Провеждане на разпит" и др. За обучението се канят прокурори от районна прокуратура (основно председателят ѝ), заместник-председател на Окръжен съд и председателят на Окръжен съд, психолози. Те предимно участват в разясняване на нови законови разпоредби и механизми в работата на дознателите. Освен това се провеждат през ден срещи с прокурори и те подпомагат дейността на дознателите. Като показател за подобряване ефективността на работата на дознателите началникът на 1 РПУ – гр. Перник посочи, че ако за 2001 г. върнатите от съда дознания са били 50 % от образуваните, за 2002 г. те са 14 %, а за първото шестмесечие на 2003 г. са около 10 %.

От Дирекция "Човешки ресурси" към МВР, с писмо # К-951 от 9.02.2004 година, бе предоставен следния текст, който подробно описва обучението и професионалната подготовка, която се провежда в централните и регионални звена на МВР:

"Обучението, квалификацията и професионалната подготовка на служителите на МВР се организира и провежда съгласно чл. 215 от ЗМВР и чл. 157 до чл. 172 от Правилника за прилагане на ЗМВР. Цитираните членове касаят предимно провеждането на професионалната подготовка с откъсване от работа, в което се включва първоначална професионална подготовка, професионална преквалификация, повишаване на професионалната квалификация, професионална специализация в учебните заведения на МВР, в обучаващите институции извън МВР и в чужбина.

За обучението, квалификацията и професионалната подготовка на служителите в учебните заведения на МВР ежегодно се изготвя План-график, утвърден от Главния секретар на МВР. По утвърдения за учебната 2002/2003 г. план-график са обучени около 6000 служители. При необходимост или по конкретни програми, финансирани от външни институции, се провеждат извънредни курсове и по такива през цитираната учебна година са обучени повече от 500 служители.

Извън професионалната подготовка с откъсване от работа, всяко структурно звено на МВР провежда професионална подготовка без откъсване от работа, регламентирана от чл. 169, ал. 2 и чл. 170 от Правилника за прилагане на ЗМВР и от Инструкция I-9/15.01.2001 г.

Професионалната подготовка без откъсване от работа включва:

- специална практическа подготовка, която включва теоретични и практически занимания не по-малко от 4 часа месечно;
- физическа подготовка, която се провежда не по-малко от 2 часа седмично в работно време и 2 часа извън работно време;
- бойно-приложна техника;
- стрелкова подготовка, в съответствие с "Ръководство по стрелкова подготовка на служители на МВР."

Ежегодно всяко структурно звено на МВР изготвя годишен тематичен план за провеждане на професионална подготовка без откъсване от работа на служителите за следващата календарна година, който се утвърждава със заповед на директорите на звената по чл. 9 от ЗМВР. Тематиката и хорариума на професионалната подготовка без откъсване от работа се определя съобразно приоритетите на дейността по направления и линии на работа, нивото на подготовката на служителите и особеностите на оперативната обстановка. Обичайно е при провеждането на професионалната подготовка без откъсване от работа да се използват за изнасяне на лекции служители от структурното звено с по-богат опит, но често се използват и външни лектори от учебните заведения на МВР, организират се срещи с прокурори, съдии и психолози, както и със служители от научноизследователските и научно-приложните институти на МВР по конкретна проблематика.

По проблематиката на защита правата на човека с участието на служители на МВР (преподаватели и представители на Дирекция "Човешки ресурси" и Института по психология) по програми на АСЕТ са изготвяни учебни помагала, които служат както за професионалната подготовка без откъсване от работа, така и при обучението в учебните заведения на министерството.

От тази учебна година в учебните заведения на МВР са организирани курсове на тема "Полицията в близост до обществото" (5-дневни). Във всяка учебна програма и тематичен план за курс в учебните заведения на МВР е включена тематика за защита правата на човека.

Стремежът на преподавателите и на специалистите, които се занимават с изготвянето на учебните програми, е проблематиката по защита правата на човека да стане водещ мотив в поведението на служителите, които да осъзнават функцията на министерството в услуга на обществото. "3

³ Писмо на Дирекция "Човешки ресурси" на МВР до БХК, с изходящ номер К-951/9.02.2004 г.

8. Заключение и препоръки

Системата на полицейската дейност в България претърпя сериозни реформи в условията на демократичния преход. Те обхванаха нейната цялостна роля в българското общество, включително спазването и защитата на човешките права. Целта на тази реформа е доближаването на полицията до обществото и превръщането ѝ от репресивно оръдие на властта в орган, чийто основен фокус е защитата на индивидуалните права в хармония с обществения интерес. Един от основните жалони по пътя на тази реформа е приемането през юли 2003 г. на *Инструкция I-167*, с която се въвеждат някои превантивни мерки срещу произволните задържания и свръхупотребата на физическа сила, помощни средства и огнестрелно оръжие по време и в първите часове на задържането. Тези, както и другите мерки, свързани със създаването на вътрешноведомствени структурни звена, свързани със спазването на човешките права и обучението в тази насока на полицейските служители, през последните години дадоха видими положителни резултати.

Пътят на реформата в системата на българската полиция обаче не е извървян докрай. Той трябва да продължи както в сферите, в които е вече започнал, така и в онези от тях, които се оказаха най-резистентни към реформиране. В този процес трябва да бъдат включени не само структурите на Министерството на вътрешните работи, но и другите компетентни държавни институции.

За да продължи реформирането и хуманизирането на дейността на българската полиция, Български хелзинкски комитет отправя следните препоръки към правителството и другите институции в България:

1. За разследване на жалби на граждани от действия на полицейски служители следва да бъде създадена независима комисия с участието на граждани и неправителствени организации, на която да бъдат предоставени адекватни правомощия за разследване и която да има право да отправя препоръки за вземане на наказателни и дисциплинарни мерки.
2. Изтезанието така, както е дефинирано в Конвенцията на ООН за изтезанията, да бъде въведено като състав в Наказателния кодекс и да бъдат предвидени подходящи тежки наказания, които да имат ефективен превантивен ефект.
3. Българското законодателство да предвиди отговорност за началника на РПУ, когато се докаже, че гражданин е задържан в него в добро физическо състояние, а е излязъл с телесни повреди, при което не е установена причината за тяхното получаване и не са наказани евентуалните виновници.
4. Законовата уредба за употребата на огнестрелно оръжие от полицейските служители да бъде основно ревизирана. Възможностите за неговата употреба следва да бъдат значително стеснени в съответствие с международните стандарти, а всички съмнения за свръхупотреба на смъртоносно оръжие – внимателно и обстойно разследвани.
5. Правото на задържаното лице да уведоми близките си или трети лица по свой избор за факта и мястото на своето задържане още от момента на задържането да бъде регламентирано със закон и гарантирано ефективно на практика.
6. Правото на задържаното лице да бъде уведомено за причините на своето задържане на разбираем за него/нея език да бъде регламентирано със закон и гарантирано ефективно на практика.
7. Българското законодателство да установи адекватна система за ефективна правна помощ на обвиняемите, които не могат да си осигурят адвокат поради бедност още от момента на задържането или на предявяването на обвинение. Тази система не бива да допуска задържани лица да участвуват в досъдебното производство на всичките му етапи без ефективен адвокат.
8. Достъпът до медицинска помощ още от момента на задържане да се гарантира чрез подходящ избор от задържаното лице на общопрактикуващ лекар, който да има възможност да извършва прегледи насаме и в съответствие с действащите нормативи. Законодателството следва да предвиди по-голяма тежест на произведените в резултат на подобен преглед документи.
9. Законодателството да регламентира в детайли процедурите за провеждане на разпити и други следствени действия в съответствие с изискванията на

Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията. Да се въведе електронно записване на всички полицейски разпити и съхраняване на записите най-малко до приключване на наказателното производство.

10. Документацията и практиката по задържането да се унифицира и да се следи за изпълнението на съответните нормативни актове. Воденето на книгите за доведени лица, които в някои РПУ все още се водят паралелно с книгите за задържани лица, следва незабавно да бъде преустановено.
11. Оборудването на помещенията за задържане да бъде в къси срокове приведено в съответствие с изискванията на *Инструкция I-167*. Клетките, монтирани вътре в помещенията за задържане, трябва да бъдат премахнати.
12. В системата на обучение на полицейските служители правата на човека да бъдат застъпени по подходящ като време и методика начин.
13. Да бъдат подобрени материалните условия на работа на полицейските служители и да бъде въведено подходящо стимулиране за онези от тях, които са се отличили в спазването на правата на човека.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

ВЪПРОСНИК НА БХК ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА РПУ

I. ОБЩИ ДАННИ

1. Название, адрес и телефон на управлението
2. Дата на посещение и име на лицето, извършило посещенията.
3. Име на началника.
4. Състояние на сградата – година на построяване, последен ремонт, общ вид.
5. Брой и социален профил на населението в обслужвания от управлението район.
6. На колко души от обслужвания район се пада един полицейски служител?
7. Използва ли се РПУ за изтърпяване на наказания по УБДХ и като заведение за отрезвяване?
8. Брой полицейски участъци и приемни към РПУ.

II. ИНФОРМАЦИЯ, СВЪРЗАНА СЪС ЗАДЪРЖАНЕТО

9. Брой на заведените заповеди за задържане от началото на 2003 г. според водения регистър /ППЗМВР чл. 54, ал. 5/. Отбелязан ли е точният час на задържане?
10. Брой на лицата, вписани в Книга на лицата, посетили РПУ от началото на 2003 г.
11. Брой на:
 - конвойните задачи
 - принудителни водения
 - оказани съдействия на други институции /Горско, Енерго, Съдия-изпълнител и др./
12. Кога на задържания се връчва заповедта за задържане, непосредствено след задържането и изготвянето на заповедта или при освобождаване?
13. Брой на лицата, вписани в Книга за задържаните лица от началото на 2003 г.
14. Брой на декларациите, попълнени от задържаните. Приложени ли са към заповедите за задържане? Бележки след прегледа на заповедите и декларациите.
15. В каква част от случаите задържаните отказват да подпишат декларацията, причини за отказите.
16. Как на практика се осигурява достъп до адвокатска защита при изявено желание на задържания за това? /т.1 от ДЕКЛАРАЦИЯТА/?
17. Разполага ли РПУ със списък на адвокати /служебни защитници/ и колко хонорара са изплатени от РПУ?
18. Как на практика се осигурява достъп до медицинско лице при декларираните здравословни проблеми и желание за медицински преглед от лекар по избор на задържания и за негова сметка?
19. Как на практика се осъществява уведомяване за задържането на член от семейството или друго заинтересовано лице при изявено желание за това от страна на задържания?

20. Колко са случаите на задържане на лица, които не владеят български език, разполагали ли са с преводач при попълване на декларацията и при комуникация с полицейските служители?
20. Осигуряване на достъп до консулски служби и начин на комуникация с тях.
21. Действия на служителите при задържане на малолетни и непълнолетни.
22. Отчита ли се общата продължителността на задържането? Къде се вписва?
23. Дава ли се възможност на задържаното лице да обжалва задържането по време на самото задържане и как е уредено това – разполага ли полицейското управление с адрес и телефон на съда?
24. Дава ли се възможност на задържаното лице да подаде жалба срещу действия на полицейски служители по време на задържането или след това? Разполага ли полицейското управление с адрес и телефон на /Военна/ прокуратура?
25. Регистрират ли се исканията да се подаде сигнал до Военна прокуратура или други институции, брой на регистрираните искания?
26. В колко от случаите след 24-часовото полицейско задържане разследващият орган постановява 24-часово задържане до довеждане на обвиняемия в съда?
27. В колко от случаите след 24-часовото полицейско задържане прокурор постановява 72-часово задържане до довеждане на обвиняемия в съда?
28. Къде се осъществява задържането след 24-часовото полицейско задържане?
29. Отчита ли се отделно времето на престой в помещение за изолация или имобилизация чрез помощни средства /белезници/?
30. Преглед на наличната документация за употреба на физическа сила, помощни средства и оръжие.
31. Къде се описват личните вещи на задържания преди настаняването в килията? Има ли специален шкаф за съхранение на вещи? Кой нормативен документ изброява личните вещи за изземване /колан, връзки за обувки, остри предмети/?? Кой извършва обиск на задържаните жени?
32. Местоположение на помещението за задържане /виждат ли се задържаните от служителите и от граждани, които влизат в РПУ/?
33. Описание на помещението за задържане – размери, капацитет, оборудване, достъп да естествена и /или/ изкуствена светлина.
34. Описание на допълнителния инвентар, който се използва от служителите – камера за наблюдение, релса за задържане и др.
35. Максимален брой на лицата, задържани в помещението за изолация в едно и също време – отбелязва ли се колко души съжителстват в помещението?
36. Начин на уведомяване на лицето за причината за задържане, включително в случаи, когато не знае български.
37. Как се осигурява възможност на имобилизираните и изолираните до санитарен възел при изрично изявено желание?
38. Достъпност на средства за поддържане на хигиената (сапуни, кърпи и др.)
39. Състояние и хигиена на постелното бельо (колко често се пере, какво е състоянието на чаршафите, одеялата, възглавниците, и пр). Възможност да се осигуряват дрехи или обувки, когато задържаният не разполага с такива.

III. ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ С ДЕЙНОСТТА НА ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

40. Кой и кога извършва криминалистическа регистрация на лица, извършили престъпление?
41. Къде се отчита продължителността на всеки разпит, както и паузите между отделните разпити? Води ли се общ регистър?
42. Къде се вписва кой е водил разпитът и къде се е провел разпитът?
43. Описание на условията за водене на разпити.
44. Води ли се отделен регистър на произшествията – бягства, опити за бягства, буйство и др.?

IV. МЕДИЦИНСКО ОБСЛУЖВАНЕ

45. Механизъм на медицинското обслужване при различните случаи (включително, когато е нужна помощ от специалист, спешна медицинска помощ, специално наблюдение при определени заболявания, бременност и пр.).
46. Къде се регистрира медицинският преглед, когато такъв е направен след задържането?
47. Наличност на лекарства.

V. ХРАНЕНЕ

48. Парична норма на хранене (към определена периодичност, за предпочитане на ден) и дневен оклад.
49. Начин на изготвяне и доставяне на храната. Приемане на храна от роднини и близки.

VI. СЛУЖИТЕЛИ

50. Общ брой на работещите в РПУ и разпределение по категории, наличие на недокомплект?
51. Текучество.
52. Състояние на помещенията за служителите, включително за нощуване. Състояние на автомобилния парк.
53. Оценка на резултатите от дейността на служителите /включително ОР/, заплащане на труда и удовлетвореност от заплащането.
54. Обучение на служители – колко са били обхванати, на какво са били обучавани?
55. Организиране на дейности, свързани с почивката на служителите.

VII. ДОКУМЕНТИ - СВЪРЗАНИ СЪС ЗАДЪРЖАНЕТО

56. Видове документи, които се водят в заведението и начин на съхраняване.
57. Съответствие на броя и типа водени документи с приложимите нормативни актове.
58. Документи за инспекции и други проверки – наличност, описание на броя на проверките и направените препоръки. Къде се съхраняват?

VIII. ДАРЕНИЯ

59. Брой, вид и обща стойност на получените дарения /за 2002 и от началото на 2003 г./
60. Има ли случаи на отказ на предложено дарение и ако да по какви причини?

IX. ДИСЦИПЛИНА И НАКАЗАНИЯ

61. Брой на подадените жалби от граждани за 2002 г. и от началото на 2003 г. Коментар на жалбите.
62. Брой на наложените наказания на служители за 2002 г. и от началото на 2003 г., причини за наказанията.
63. Съществува ли дискриминация по отношение на задържани лица от малцинствен произход или по отношение на други категории лица?

IX. ОСНОВНИ ЧОВЕШКИ ПРАВА И ТЯХНАТА ЗАЩИТА

64. Изтезания, малтретиране и други форми на унижително отнасяне и наказание (включително сексуални злоупотреби и устни оскърбления).
65. Насилия и злоупотреби между задържаните в помещението за изолация и действия в такива случаи.
66. Нарушения на нормативната уредба, свързана с РПУ.
67. Разполага ли РПУ със ЗМВР, НК, НПК, ЕКПЧ и др., къде се съхраняват и имат ли задържаните и служителите достъп до тях?

ПРИЛОЖЕНИЕ № 2

КПИ (Комитет за предотвратяване на изтезанията): Извадки от 12-ти общ доклад

НЯКОИ ПРОМЕНИ В СТАНДАРТИТЕ НА КПИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПОЛИЦЕЙСКОТО ЗАДЪРЖАНЕ

32. Измина вече повече от десетилетие, откакто КПИ издаде Втория общ доклад, дефиниращ някои от ключовите за Комитета въпроси във връзка с полицейското задържане. За този период Комитетът осъществи над сто посещения, а броят на страните, подписали Конвенцията на практика беше удвоен. Естествено, през годините стандартите на КПИ по отношение на полицейското задържане претърпяха развитие с оглед на нововъзникналите проблеми и ситуации, както и натрупания опит. Прилагайки същия подход по отношение на лишаването от свобода, използван в 11-тия Общ доклад, КПИ посвещава 12-тия Общ доклад

на различните проблеми, свързани с полицейското задържане, които илюстрират промените в дефинираните от КПИ стандарти.

33. От изключителна важност за нормалното функциониране на обществото са правомощията на полицията да арестува, да задържа временно и да разпитва лицата, заподозрени в извършването на престъпления, както и други категории лица. Тези правомощия обаче изначално предполагат опасност от отправяне на заплахи, както и от форми на проявено физическо малтретиране. Основната задача на КПИ е да търси начини този риск да бъде сведен до абсолютния минимум, без това да възпрепятства полицията при изпълнението на нейните задължения. Обнадеждаващи са наблюдаваните в някои страни промени във връзка с полицейското задържане; заедно с това обаче, проучванията на КПИ често доказват нуждата от постоянна бдителност по отношение на тези проблеми.

34. **Разпитът на заподозрени** представлява специфична задача, която изисква специализирано обучение, ако целта е тя да бъде успешно изпълнена. Преди всичко, трябва да се посочи *ясно целта на разпита*: а именно, да се придобие точна информация, която да послужи при разкриването на истината относно разследвания случай, а не да се получи самопризнание от някого, когото полицаите, водещи разпита, предварително смятат за виновен. Заедно с осигуряването на специализирано обучение, с цел да се гарантира придържането на представителите на правоприлагащите органи към горепосочената цел, съставянето на правилник за процедиране при разпита на заподозрения може да бъде от изключителна полза.

35. През годините представители на КПИ говориха със значителен брой задържани от различни държави, които предявяваха обосновани оплаквания за проявено спрямо тях физическо малтретиране или отправени заплахи от страна на полицейски служители, опитващи се да получат самопризнания в процеса на разпита. Пределно ясно е, че една наказателно-правна система, която поставя на преден план *самопризнанието*, предразполага полицейските служители, участващи в дадено разследване – често под натиска от необходимостта да постигнат определени резултати при разследването – да прибегнат към оказването на физически и психологически натиск. В контекста на предотвратяването на изтезанията и другите форми на нечовешко отношение, от изключителна важност се оказва това да бъдат разработени методи на разследване, при които нуждата да се разчита основно на самопризнанията, както и всяка информация и доказателства, придобити чрез разпит, с цел да се изгради обвинението, бъде сведена до минимум.

36. Електронното записване (аудио и видео) на полицейските разпити представлява съществена допълнителна гаранция против малтретиране на задържаните. КПИ със задоволство отбелязва, че въвеждането на такива системи се обсъжда във все повече страни. Една такава процедура ще осигури пълен и точен запис на провеждането на полицейския разпит и значително ще улесни разследването на подадени сигнали за малтретиране от страна на полицейски служители. Тя е в интерес както на малтретираните лица, така и на полицаите, обвинени неоснователно, че са оказали психически натиск или са извършили физическо малтретиране на задържани. Електронното записване на разпита освен това снижава риска впоследствие задържаните да се отречат от направени признания.

37. В редица страни КПИ неколккратно е наблюдавал помещения за разпит, които внушават значителен страх – например боядисани изцяло в черно и оборудвани с осветителни тела, които насочват светлината пряко към разпитваното лице. Такива съоръжения нямат място в полицията.

Помещенията за разпит трябва да бъде осветени, с отопление и вентилация, и освен това трябва да осигуряват на разпитвани лица възможност да седят по време на разпита на стандартни столове. Полицейският служител, който провежда разпита, не бива да има доминираща или твърде отдалечена от разпитвания позиция. Помещението трябва да бъде в неутрални тонове.

38. В някои страни, КПИ е наблюдавала практика по време на задържането, и особено при разпита да бъдат завързвани очите на задържаните лица. Делегациите на КПИ са получавали разнообразни – и често противоречиви – обяснения от страна на полицейските служители във връзка с тази практика. С оглед на събраната през годините информация, КПИ

има основания да смята, че в много, ако не в повечето, случаи целта е лицата да не могат да идентифицират полицаите, извършили малтретирането. Дори когато не е било осъществено психическо или физическо насилие, поставянето на превръзка на очите на задържаното лице – и конкретно по време на разпита – е форма на оказване на натиск, при която ефектът върху задържаните често преминава в психологическо насилие. КПИ препоръчва тази практика да бъде изрично забранена.

39. За КПИ не е необичайно да открива в полицейските участъци съмнителни обекти като дървени палки, дръжки на метли, бухалки, метални тръби, парчета дебел електрически кабел, имитации на огнестрелни оръжия и ножове. Наличието на тези предмети дава основания на КПИ да вярва на получените оплаквания от задържаните лица за заплашване и малтретиране.

Обичайното обяснение на полицейските служители, относно наличието на тези предмети е, че са били конфискувани от задържаните лица като доказателства. Обстоятелството, че върху тях не са поставени никакви индивидуализиращи бележки и че често са поставени в хранилищата без определен ред (в някои случаи, поставени зад завеси и шкафове) засилва скептицизма по отношение на подобни обяснения. С цел да се разсеят спекулации относно подобно неправомерно поведение от страна на полицейските служители, а също и да се премахне потенциалната заплаха, които подобни средства или предмети могат да нанесат както на персонала, така и на задържаните, конфискуваните като доказателство вещи трябва да бъдат правилно етикирани, описвани и съхранявани на съответното място. Всички други предмети и вещи от този характер трябва да бъдат отстранени от помещенията на полицията.

40. Още от самото начало на своята дейност, КПИ отстоява три основни права на задържаните от полицията: **правото на адвокат, правото на лекар и правото роднина или трето лице по отношение на задържания да бъдат уведомени за акта на задържане.** В значителен брой държави са предприети стъпки за разпознаването, съблюдаване и прилагане на тези права в отговор на препоръките на КПИ. В частност, съблюдаването на правото на адвокат при полицейско задържане вече е утвърдила се практика в посетените от КПИ страни; в малкото страни, които правят изключение, се планира това право скоро да бъде признато..

41. Въпреки това, в значителен брой страни се наблюдава нежелание да се вземе под внимание препоръката на КПИ правото на адвокат да бъде валидно от началния момент на задържане. В някои от страните задържаните от полицията могат да се ползват от това си право едва след определен, фиксиран период от време, считано от момента на задържането; в други, от това право задържаният може да се ползва в момента, в който бъде официално обявен за “заподозрян по случая”.

КПИ многократно е подчертавал, че периодът непосредствено след задържането е най-рисков по отношение на възможното отправяне на заплахи или прояви на форми на физическо нечовешко отнасяне. Следователно, възможността задържаният да се ползва от адвокат в този период е от изключителна важност и представлява основна мярка за защита срещу проявено спрямо него нечовешко отнасяне. Фактическото наличие на тази възможност ще служи да разубеди този, който възнамерява да прояви подобно отношение към задържания; освен това, в случай, че подобно отношение стане факт, адвокатът ще може своевременно да предприеме съответните действия. КПИ признава необходимостта в определени отделни случаи правото на конкретен и избран от задържания адвокат първоначално да бъде ограничено. Това обаче не трябва да води до пълното лишаване от това право за въпросния начален период. В подобни случаи трябва да бъде осигурен независим адвокат.

Правото на адвокат предполага правото на задържания да говори с него лично и насаме. Принципно, задържаният трябва да има на разположение адвокат по време на всички разпити. Естествено, обаче, това не лишава полицията от правото да разпитва задържания по спешност без присъствието на адвокат (който може да не е своевременно на разположение), ако това се изисква от обстоятелствата, както и от правото да заменят адвокат, който пречи на нормалния ход на разпита.

КПИ подчертава, че от правото на адвокат се ползва не само заподозреният, но също и всички останали лица, чието присъствие или оставане в полицейски участък се изисква от закона, например в качеството им на "свидетели".

В допълнение на това и с цел пълната ефективност на това право, трябва да се дефинира начинът на процедиране в случаите, когато определено лице не може да си позволи да наеме адвокат.

42. Лицата, задържани от полицията, трябва да разполагат с установен със закон достъп до лекарска помощ. С други думи, когато лицето поиска медицински преглед, трябва незабавно да бъде повикан лекар; полицейските служители не би трябвало своеволно да преценяват основателността на тези искания. Освен това, правото на достъп до лекарска помощ трябва да включва правото на задържания да бъде прегледан, ако желае, от лекар по негов/неин избор (освен прегледа от лекар, повикан от органите на полицията).

Всички медицински прегледи на задържаното лице трябва да бъдат проведени в отсъствието на органите на полицията, освен ако лекарят не поиска обратното в конкретния случай, и така, че да не могат да наблюдават прегледа.

Важно е също така освободените от ареста лица, които не са изправяни пред съд, да имат право да поискат медицински преглед/удостоверение от признат съдебен лекар.

43. Правото на задържания да уведоми трето лице за задържането си трябва да бъде принципно гарантирано от самото начало на полицейското задържане. Разбира се, КПИ признава, че упражняването на това право търпи редица изключения. Въпреки това тези изключения трябва да са изрично посочени и ограничени по продължителност, и отнасянето към тях трябва да става паралелно с прилагането на подходящи гаранции (например всяко забавяне на уведомяването за задържане трябва да бъде отразено писмено заедно с основанията за него, и трябва да бъде одобрено от по-висш полицейски служител, който не е свързан със съответния случай или от прокурор).

44. Правата на лишените от свобода ще бъдат без особена стойност, ако засегнатите лица нямат информация за тях. Ето защо е задължително лицата, които са поставяни под арест да бъдат незабавно уведомявани за правата им на разбираем за тях език. За да се осигури спазването на това изискване, на задържаните трябва да бъде раздаван формуляр, който изрично посочва правата на задържаните от полицията лица в самото начало на задържането им. Освен това от засегнатите лица трябва да бъде поискано да подпишат декларация, удостоверяваща, че са били уведомени за правата им.

45. КПИ неколkokратно е подчертавал важното значение на ролята на съдебните и разследващите органи във връзка с преодоляване на малтретирането в полицията.

Например всички задържани от полицията лица, за които е предложено да бъдат настанени в затвор, трябва да бъдат изправени пред съдия, който да реши въпроса; в някои страни, посетени от КПИ, това все още не се прави. Изправянето пред съдия на задържаното лице, ще даде своевременна възможност на заподозрения да подаде оплакване за извършено малтретиране (например видими наранявания, общия вид и поведение на лицето).

Разбира се, при наличието на признаци на малтретиране от страна на полицията, съдията е длъжен да предприеме необходимите действия. В тази връзка, когато заподозреният, изправен пред съда в края на задържането си в полицията, твърди, че е бил жертва на малтретиране, съдията трябва да впише изявленията му в протокола, да постанови незабавен лекарски преглед и да предприеме необходимите стъпки, за да гарантира своевременно разследване на тези обвинения. Този подход трябва да бъде следван независимо от това дали са налице видими белези от малтретиране. Освен това, дори при отсъствие на обвинения за малтретиране, съдията би трябвало да постанови извършването на съдебен медицински преглед, ако са налице други основания да смята, че изправеното пред него лице, е било жертва на малтретиране.

Прецизната проверка на всички подадени оплаквания за малтретиране от правоприлагащите органи от страна на правораздавателните и другите свързани със следствието власти, и налагането на санкции при необходимост, би имала сериозен

възпиращ ефект. Обратното, ако тези власти не предприемат ефективни мерки във връзка с подадените оплаквания, правоприлагащите органи, които са склонни да малтретират задържаните, скоро биха стигнали до убеждението, че могат да го правят безнаказано.

46. В някои случаи може да се окаже необходимо провеждането на допълнителен разпит от полицията на настанените в затвор лица. От гледна точка на предотвратяване на малтретирането им, КПИ счита, че е за предпочитане този разпит да се провежда в затвора, а не в полицията. Транспортирането на задържаните лица обратно до поделенията на полицията за допълнителен разпит би трябвало да се прави само при извънредни обстоятелства, при които лицето, върнато в полицията, трябва да разполага с възможност да упражнява правата, разгледани в §40 до 43.

47. Полицейският арест е (или поне трябва да бъде) с относително кратка продължителност. Въпреки това условията на задържане в полицията трябва да съответстват на редица основни изисквания.

Всички килии трябва да бъдат чисти и достатъчно големи по размер в зависимост от броя на задържаните в тях лица, както и да бъдат подходящо осветени (т.е. достатъчно за четене, с изключение на времето за сън); за предпочитане от естествена светлина. Те трябва да бъдат обзаведени с необходимите за почивка мебели (закрепени за пода столове или пейки), и на лицата, задържани за през нощта, трябва да бъде осигурен чист дюшек и чисти одеала. Задържаните трябва да имат постоянен достъп до вода за пиене и да им бъде давана храна на съответните интервали, включително най-малко едно основно ястие (т.е. по-хранително от сандвич) всеки ден. На лицата, задържани за повече от 24 часа, трябва да се предоставя възможност да излизат на открито всеки ден.

Много от следствените арести, посетени от делегациите на КПИ, не съответстват на минималните стандарти. Това има особено увреждащ ефект върху хора, които впоследствие са изправяни пред правораздавателните органи; твърде често задържаните се изправят пред съда, след като са прекарали един или няколко дни в мръсни килии, без адекватна почивка и храна и възможност да се измият.

48. Задължението на полицията за грижа за задържаните лица, включва отговорност да се гарантира тяхната безопасност и физически интегритет. Следователно наблюдението на местата за задържане е съществен елемент от задължението за грижа, дължимо от органите на полицията. Трябва да бъдат предприети подходящи мерки, за да се гарантира възможност за задържаните лица да се обърнат към персонала на ареста по всяко време.

В редица случаи делегациите на КПИ са констатирани, че арестите са разположени далече от кабинетите или местата, на които полицаите обикновено стоят, и освен това не разполагат с никакви средства (напр. телефон) за връзка с персонала. При тези условия съществува значителна опасност от различни инциденти (насилие между задържаните, опити за самоубийство), при които полицейските служители не могат да реагират своевременно.

49. В допълнение КПИ изразява съмнение във връзка с наблюдаваната в редица страни практика всеки оперативен отдел (наркотици, терористични актове, организирана престъпност) в един полицейски участък да разполага с отделен арест, обслужван от полицаи от отдела. Комитетът смята, че този подход трябва да бъде заменен с един централен арест, при който персоналет е съставен от полицаи, специално обучени за целта. Това ще окаже благоприятно въздействие от гледна точка на предотвратяване на малтретиране. Освен това сформиранието на отдели, които се занимават само с обслужване на ареста, ще има положителен ефект върху перспективите за организация и управление на тази дейност.

50. В заключение, наблюдението на следствените арести от независима организация би имало съществен принос за предотвратяването на малтретирането на задържаните лица от органите на полицията, и като цяло би спомогнало за гарантиране на задоволителни условия на задържане. За да бъдат напълно ефективни, посещенията на тази организация трябва да бъдат едновременно редовни и без предварително известяване. В допълнение на наблюдаващите трябва да бъдат предоставени правомощия да разговарят със задържаните лица насаме. Организацията трябва да разгледа всички въпроси, свързани с третирането на задържаните: регистриране на задържането; уведомяване на лицето за правата му и фактическата възможност да ги упражни (по-конкретно трите права, разгледани в §40-43);

съответствие на правилата за провеждане на разпит на заподозрян; материалните условия на задържането.

Заклученията на тази независима организация трябва да бъдат отправени не само към полицията, но и към друга, независима от нея институция.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 3

**МИНИСТЕРСТВО
НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ
ДИРЕКЦИЯ НА НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА "ПОЛИЦИЯ"**

**ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА
БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ
Г-Н КР. КЪНЕВ**

Относно: Становище на Дирекция на Национална служба "Полиция" във връзка с публикацията, отразяваща резултатите от независимото наблюдение върху дейността на националната полиция, осъществено от Български хелзински комитет

Проектът на Български хелзинкски комитет (БХК), резултат от който е настоящата публикация, е първият по рода си опит за осъществяване на непосредствен граждански контрол върху дейността на полицията в частта от нейната работа, свързана със задържането на лица и респективно, зачитането на техните права и свободи от страна на полицейските органи. Въвеждането на подобни форми за независимо наблюдение е съществен елемент от цялостната логика на текущите реформи в полицията, насочени към утвърждаване на полицейски практики и процедури за защита на правата на човека, въвеждане на етични стандарти за професионално поведение и приближаване на полицейската работа до реалните потребности от сигурност на обществото. Именно поради тази причина, проектът за независимо наблюдение на българската полиция, осъществен от БХК, бе подкрепен и осъществен с активното участие на Дирекция на Национална служба "Полиция".

Настоящият труд фокусира вниманието върху проблемите в полицейската дейност, явяващи се предпоставка за нарушаване на човешките права. Осъщественото от БХК наблюдение очертава моментното състояние на полицейските практики по задържането на лица в половината от районните полицейски управления в страната. Една част от публикуваните данни не се базират на директно наблюдение, а са заимствани от досегашния опит на БХК, събран чрез непреки впечатления от полицейската работа в рамките на предишни години, сигнали и жалби на граждани до БХК, публикации в средствата за масова информация. Фактът, че част от оповестените случаи пресъздават едностранчиво гледната точка на потърпевшите лица поставя обективно въпросът за достоверността на част от изнесените данни - проблем, който коректно се отбелязва и от авторите на настоящата публикация. Независимо от недостатъците на използваната методология, настоящият труд успява да очертае някои основни тенденции, касаещи полицейската практика в контекста на зачитането на човешките права. В този смисъл, той се явява полезен източник на информация за полицейските органи в работата им по отстраняване на слабостите в дейността на полицията, свързани с нарушаване правата и свободите на хората. Основно преимущество на материала в това отношение е опитът да се конкретизират проблемите в отделните полицейски звена, което безспорно ще спомогне за тяхното по-бързо отстраняване.

За да бъдат по-добре логически ситуирани резултатите от настоящото изследване, коректно би било да отбележим, че паралелно с провеждащото се наблюдение, в рамките на националната полиция течеше и продължава да тече динамичен процес на промени, насочен към подобряване на процедурите по зачитане на човешките права от страна на полицейските органи. Голяма част от проблемите очертани в настоящата публикация бяха идентифицирани на един по-ранен етап от Дирекция на Национална служба "Полиция". За тяхното отстраняване се работи целенасочено вече повече от пет години, като предприетите мерки включват промяна на нормативната и поднормативна база в съответствие с европейските стандарти за правата на човека, създаване на специализирани структури за работа по проблемите на правата на човека на централно и местно ниво, текущо обучение по правата на човека за полицейски служители. Процесът на позитивна промяна на полицейските структури не би могъл да завърши в рамките на един толкова кратък период от време, но посоката на реформи е ясно зададена и усилията в тази посока ще продължат и занапред. Опитът, препоръките и подкрепата на неправителствените организации в този процес са стимул и гаранция за необратимостта и успешността на извършващата се промяна.

10. 02. 2004 г.
София

**ДИРЕКТОР НА
НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА
"ПОЛИЦИЯ"**
Генерал-майор: /п/

/И. Илиев/